

Kıymetli hemşerilerimizden Yaşar Apış'ın babasının Reyhanlı'da vefat ettiğini üzüntüyle öğrendik.

Merhume tanrıdan rahmet, ailesi ve yakınlarına başsağlığı dileriz.

* * *

Bir süreden beri rahatsız bulunan kıymetli hemşerimiz Salih Boğatır'ın vefat ettiğini üzüntüyle öğrendik. Reyhanlı'da toprağa verilen kıymetli hemşerimize tanrıdan rahmet ailesi ve yakınlarına başsağlığı dileriz.

YAYIN HABERLERİ

Kafkas kültür ve edebiyatına ilgi günden güne artmaktadır. «Kafkasya» dergisi bu konularla sizlere en yetkin örnekleri ve yapıtları olanakları ölçüsünde sunmaya çalışmaktadır.

Bunun dışında, Kafkas yazarlarının yapıtları, uluslararası etkinliklerde bulunmaya başlamışlardır. Örneğin, tanınmış Gürcü yazarı **Nodar Dumbadze**'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında bir Gürcü köyündeki halk yaşamını sözkonusu eden, «**Güneşi Görüyorum**» adlı romanı 1971 de Türkçeye çevrilmişti. Son olarak 16.12.1974 tarihli Yeni Ortam Gazetesi'nden öğrendüğimize göre, Abaza Edebiyatının usta mizah yazarlarından **Fazıl İskender**'in «**Keçi Öküz Yıldızı**» adlı romanı Nail Mutlugil imzaları ile Türkçeye çevrilip yayımlanmıştır. 220 sayfalık roman «genç bir gazetecinin, kimi zaman güldüren, çoğu zamanda düşündürücü olan öyküsünü İskender eserinde ince bir mizah anlayışıyla» toplum ve hükümet ilişkilerine eğilmektedir.

Okuyucularımıza duyulur, bu yapıtların okunmalarını salık veririz.

Abhaz Edebiyatının Kurucusu

Ulusal Abhaz Şairi

DIRMIT GULYA (*)

KAFKASYA

(1874 - 1961)

«Ben, büyük yemin ettim. Ulus için varım.

Yaptıklarımın hepsi ulusum üzerinedir.»

D. Gulya

Dırmıt Gulya'yı ne denli düşünürseniz, o denli büyür gözünüzde. Onun yaptığı işler, başından geçenler, yapıtları yalnızca sayılsa bile başlıbaşına bir kitap olur. Bir Apsuva çiftçi çocuğu olarak dünyaya gelen D. Gulya, kendini ulusuna adamıştı. Bütün ömrü ulusuna hizmet etmekle geçti. Abhaz Edebiyatının derlenmesine ilk o başladı. İlk Abhaz gazetesini o çıkardı. Yine ilk Abhaz tiyatrosunu o açtı. Abhaz Halkının eğitimine verdiği emekler sayılamayacak kadar çoktur. Yalnızca Abhaz alfabesini geliştirmek ve yaygınlaştırmakla kalmadı, ilk okuma kitabını ve birçok ders kitaplarını da yine o yazdı. Abhaz dili tarihi ve folkloru ilk kez onun yardımıyla bilim sahnesine çıktı. Birbirlerinden üstün sanat yapıtları ise apayrı konudur. Kısacası GULYA bir yazar, bir şair, bir bilim adamı olduğu kadar, çok yönlü bir halk lideri, büyük bir önderdir.

ŞAIRİN YAŞAMI VE YAPITLARI

Abhaz Edebiyatının büyük babası Gulya Yasıf oğlu Dırmıt, 1874 yılının 21 Şubatında Varça adlı bir Apsuva köyünde doğdu. Şairin otobiyografyasını «Benim Ocağım» adlı şiirinden izleyelim:

Varça Köyü, tahta bir ev.

Bol yeşillik, ... ve engin deniz.

Küçük bir oğlan doğdu bir Apsuva ailesinde.

(*) Dırmıt Gulya adı bazı literatürde «Dimitri Gulya» diye geçmektedir.

Orada büyüydü
Varça'la kalıyordu bu aile,
Pek büyük değil,
Ama o kadar küçük de değildi.
Toprak onlara yiyecek veriyor,
Gökyüzü su.
Deniz tuz,
Dağ av, ve
Orman sıcaklık veriyordu.
Bu aile çalıştığı sürece.

Varça Abhazy'a'nın ortasındaki köylerden biri. Etrafında alabildiğine ovalar uzanır. Ovalardan birinde göze çarpan bir yerde bir kilise yükselir göğe doğru. Eski tarihî bir bina, adı Dranda (Tsıkıbın). Öte yanından Abhazy'a'nın en büyük ırmağı Kudrı çağlar. Aşağıda masmavi deniz. Yukarıda ise Tzabal'ın Apyança Tepesi çarpar göze. Onun arkasında girinti - çıkıntılar yaparak Abhaz Dağları sıralanır. Hepsinin ardından da kibirli Ersahu yükselir bütün yüceliğiyle.

İşte bu görüntüler onun dünyasıdır, bu geniş yürekli topraklarda tüten onun ocağıdır. Burada yaşıyordu o, konuksever halkı, ağır başlı insanları, onların babaları ve ataları. Göğü delercesine gürül-gürül yanan ateşlerin alevi, buydu şairin dünyası. Bütün çocukluğu Kudri kenarında yaprak gemilerin arkasında koşmakla geçirdi. Bu gemilerle birlikte o da deniz kıyısına iner ve dalgaların vuruşunu seyrederdi büyük bir coşkuyla.

Gulıya'lar çok eski zamanlardan beri Varça'da yaşıyorlardı. (Varça yakınlarındaki Gulrıpş Köyü'nün adı da onlara izafeten konmuş olsa gerek) Uzaklardan gelen bir işçi kadının yolda doğum yapmak zorunda kalışını, dolayısıyla insanoğlunun doğuşunu konu edinen bu değerli öykü, «Avoyütüyüsa Yıyra» (Gerçek arkadaşın doğuşu) da Maksim Gorki buralardan sözetmektedir. Abhazy'a'nın eşsiz güzelliklerini anlatan Gorki onun için şu unutulmaz sözleri söylemiştir: «Büyük şans, insanın dünyada varolması ne denli ilginç, ne denli güzel şeyler görüyor kişi».

Şairin babası Gulıya Yasıf geçimini ancak sağlayan, ailesini aç-susuz bırakmamak için didinen mütevazı bir çiftçi idi. 1877-1878 yıllarında patlak veren Osmanlı-Rus Harbi Gulıya Ailesini perişan eder, evleri barkları bıraktırılıp zorla göçürürler onları. Göç bütün Abhazların belini kırar. Abhazy'a'nın yarısından çoğu zorla boşalttırılır, onbinlerce

Abhaz ailesi mahvolup gider. Ocağı sönen barklarında köpekler ulumaktadır. Alın teri ile kazandıklarını, tüm varlıklarını, hayaletlere terketmişlerdir. Gidecekleri yere götürebilme umuduyla kıyıya ulaştırabildikleri hayvanları, malları darmadağan olmuş, bir kısmı yağma edilmiş, kalanları çakallara yem olmuş, geride kalan toprakları evleri, kısa bir zamanda yağma edilivermişti. Göçmenler ise açlıktan, susuzluktan ya da hastalıktan varacakları yere ulaşmadan kırılıp gidiyor, denize gömülüyorlardı. Yabancı gök altına ulaşabilenlerin durumu ise daha iyi değildi. Açlık, hastalık, ölüm onlar için de aynıydı.

İhtiyarlar çok iyi hatırlıyorlardı göçün Abhazların başına sardığı trajediyi. İşte Miguzırha Köyü'ndeki gençler yüz yaşını geçen ihtiyar Jiyba Pas'a soruyorlardı eski Miguzırha'luların yaşantısını:

— Oğullar, siz şanslı bir çağın çocuklarısınız, diyordu Pas.

— Eskiden halkın içinde bulunduğu kötü günleri anlatmak çok güç. Çok sıkıntılar geçirdi Abhaz Ulusu. Ama bunların hiçbirine benzermiyordu göç felâketi. Ben o zaman delikanlı idim. Birçok Osmanlı gemisi gelerek, işte şuraya, şu altımızdaki kıyıya demir attı. Bugünkü gibi hatırlıyorum. Davarlar arkamızdan bağırsıyor, köpekler uluyordu Neyimiz var, neyimiz yoksa onlara bırakıp gidiyorduk. Evlerimiz, barklarımız alevler içindeydi. Bu Abhazlar için kara günlerin en karası idi. Evet, söylentiler gerçekleşmişti. Osmanlı topraklarında ölenlerin sayısı sayılamayacak kadar artıyordu. Benim de iki kardeşim öldü orada, Annemle babamı ağır hasta oldukları için orada bırakıp, canımızı yurdumuza zor attık.

Birçok Abhaz ailesinin başından geçen bu feci olaylar, Gulıya Yasıf ve ailesinin başından da geçmişti. Küçük Gaç üç yaşında idi o zamanlar. (D. Gulıya'yı evde öyle çağırıyorlardı) Çocuk ölünceye dek unutmadı o kara günlerin acısını. Halk o KARAYIL'daki günleri düşünükçe bugün bile ürperiyordu.

O günleri Gulıya'nın şu şiirinden izleyelim:

Ninemın elini tutuyordum bir elimle,
Öbürü ile de ağaçtan gemimi.
Gidiyorduk biz, ama yüreklerimiz,
Kalıyordu arkamızda,
Yanan evimizde.
Bunları yazan ben hikâye olarak duymadım.
Kendim gördüm orada.
Trabzon kıyısına atılanlardan

Çile çeken ulusun,

Kız kardeşiyle erkek kardeşini kaybeden,

Fakat, ölümden dönenlerdenim.

Yıl 1877, Yasif ve ailesi Trabzon kıyısında dırlar. (Onları götüren geminin adı «Muhammediye» idi diyorlar) Orada aç-susuz, tam bir «Karayıl» doldururlar. Yasif'in iki yavrusu ölür, onları oraya gömüp, ne yapıp yapar, ailesinin geri kalan bireylerini alarak yurduna döner. Bu nedenle göç, Şairin yüreğinde dinmeyen bir yara olarak kalır. Dünyanın azabını çekerek 1878'de Batum'a gelirler. Burada bazı tanıdıklarının yardımı ile Abhazya'ya ulaşırlar. Bu gibi dönebilenler çok azdı, onlar da Abhazya'ya vardıklarında Ruslar tarafından yakalanıyor, hiçbir suçları olmadığı halde, suçlu muamelesi görüyorlar, tekrar Türkiye'ye gönderiliyorlardı. Bunların birçoklarını da yolda deniz yutuyordu. Gulya'ların şansı tutmuştu nasıl olduysa, onları bir daha denize bırakmadan Abhazya'da kalma izni verilmişti. Fakat bir şartla kendi köylerine dönemeyecekler, başka bir yerde, başka bir köyde kalabileceklerdi. Artık onlar için Varça'da yaşamak olanaksızdı. Kudri'ya yakın bir köyde Azyübja'da kalacaklardı.

Gulya çocukluğunun büyük bir kısmını burada geçirdi. Annesini ve babasını da buraya gömdü. Şimdi ise oralarda pek yaşayan kalmadı.

Devrimden önce Abhazya'da okullar çok azdı. Gulya'nın çocukluğunda Abhazya'da yalnızca iki okul vardı. Bunlardan biri Akua (Sohum)'da, öbürü de Okum'daydı. Onları da öylesine açmışlardı. Birçok eksiklikleri vardı. Okulsuzluktan okumak isteyenler de açıkta kalıyordu. O zaman Azyübja'da nasıl olursa olsun bir okul yoktu. Bu yüzden ilk kez okumayı yazmayı okulda öğrenmedi. O, Azyübja'daki Gürcü Papa'ya gidiyor, haftada iki-üç kere de olsa birşeyler karalamaya çalışıyordu. O zamanlar okuma yazma öğrenilebilecek tek kişi yoktu.

Gulya okula 9 yaşında iken gitmeye başladı. Bu 1883 yılında gittiği Akua'daki Aşariva Okulu idi. Fakir çiftçi çocuklarının bu okula girmesi hayli güç işti. Çarlık zamanında çiftçi çocukları pek okula alınmıyordu. Gulya anılarında okula girmek için ne denli uğraştığını şöyle anlatıyor: «Akua'dan gelen Mirzakul adında bir adamdan, Akua'da Abhaz çocuklarını okutan bir okulun var olduğunu öğrendi babam. Ertesi gün şehre indik, yazılı müracaatta bulunduk, bizi alabileceklerini fakat kendileri haber verdikleri zaman gitmemiz gerektiğini söylediler. Aradan aylar geçti bir haber gelmedi. Sonra tekrar indik şehre, bu kez ısrar

etti babam. Yalnız birkaç aylığına bir yer bulmamı, gece orada kalıp, gündüz okula gitmem gerektiğini söylediler. Bir terzi dükkânını kirala-dı babam, geceleri orada yatıyordum. Birkaç ay sonra okula yerleştik.

Girişinin bu denli güç olduğu okulun eğitiminden şöyle söz ediyor-du Gulya: «Dini ve millî tâtiller pek çoktu. Senenin yarısını öğrenimle geçiriyorduk, geri kalan kısmı boş geçiyordu. Önce canlıları öğretiyorlardı, sonra da Rusça. Abhazca'yı rüyada bile göremez duyamazdın. O okulda okuduğum sürece dikili bir defter görmedim. Hep kâğıt parçaları veriyorlar, biz dikiyorduk. Defterleri çizmek için sert cetvellerimiz vardı. Öğretmenlerimizin hoşuna gitmeyecek birşey yaparsak, onunla avucumuza vuruyorlardı.»

Gulya çalışkan, zeki ve yetenekli bir öğrenci idi. Sohum'daki okulu dört sene bitirdikten sonra, daha yüksek bir okula girmek üzere 1889'da Gori'deki Kuzey Kafkas Öğretmenler Seminerine katıldı. Fakat 4-5 ay sonra hastalanıp evine döndü. Döndüğünde annesinin ölmüş olduğunu öğrendi, çok geçmeden de babası öldü. 4 yaşındaki kızkardeşi ile 2 yaşındaki erkek kardeşi onun eline kaldı. Biraz toparlandıktan sonra tekrar Seminere döndü Gulya. Ama ne yazık ki «buranın havası yaramıyor» bahanesiyle geri çevirdiler. Daha sonra Hontiy'deki seminere başvurdu. Fakat oradan da kasıtlı olarak olumsuz cevap aldı. Böylece eğitim hayatı 4 yıl 4 aylık bir süreden oluşmuş oldu.

Gulya okula kabul edilmeyince tek başına çalışmaya başladı. Hem çalışıyor hem de okuyordu. Dil öğreniyor, geziyor, gözlemlerde bulunuyordu. Yaşamı, içine girerek anlıyordu. Halkını çok yakından tanıyor, onlarla kaynaşmasını biliyordu. Ayrıca onların dilinden de, sözlü kültüründen de yararlanıyordu. İzlenimlerini yine onlar için kullanıyordu. Böylece o günün kötü koşullarında parmakla sayılabilecek kadar az olan Abhaz aydınlarının içinden halk önderi olarak sıvırdı.

1891 yılından itibaren durmak dinlenmek bilmeden çalıştı Abhaz'ların gerçek oğlu Gulya. Tek ereği Abhaz kültürünü yeniden canlandırmak, onu yüceltmek, herşeyden önce de en büyük sorunları olan eğitim ve öğrenim problemini ortadan kaldırmaktı amacı. Abhazya uzun yıllar eğitim ve öğreniminden yoksun kalmıştı. Halka malolmuş bir alfabesi yoktu. O güne kadar yapılan alfabeler de düzeltmeler istiyordu. 1891 yılında 17 yaşındaki D. Gulya ile K. Maçavaryan oturup, Abhaz alfabesini yeniden hazırladılar. İlk kez halka kadar ulaşabilen bir alfabe ile bir okuma kitabı yapmış oldular. 1892 yılında da Gürcüstan'da bastır-dılar. Gulya bu konuda şunları söylüyordu: «1891 yılında Maçavarya'

nın da yardımıyla ilk kez halka inebilen bir alfabe hazırladım. Böylece Abhaz çocukları ilk kez bu alfabe ile kendi dillerini okuyup yazabildiler. İşte o yıllarda edebî çalışmalarımı da başladım. Doğrusunu söylemek gerekirse o zamanlar alfabe ve okuma kitabını hazırladıktan sonra ne yapılması gerektiğini pek bilmiyordum ve de sanmayın ki bana yardım eden, yol gösteren biri vardı. Zaten biliyorsunuz zamanın ileri gelenleri ne kadar bilmiş olsalar da böyle bir işe pek yanaşmıyorlardı. Bilindiği gibi o zamanlar ulusal bilinçlenmeye doğru gitmek tehlikeli işlerdi. Bu gibi işleri bir iki beceriksiz adama veriyorlardı ki onlar da lâıyıkıyla yapmasınlar diye. Yaptıklarını da baştan şavıyorlardı zaten.»

Herşeye rağmen Gulya ile Maçavarya'nın hazırladığı kitabın önemi son derece büyüktür. Gerçekten de Abhaz çocukları kendi dilleri ile okuyup yazmaya onunla başladılar. Gulya bundan sonra da boş durmuyordu, devamlı ders kitapları, okul kitapları yazıyordu. Gulya uzun seneler Abhaz köylerinde öğretmenlik yaptı. Sonra da daha önce kendisinin mezun olduğu Aşariva Okulunda öğretmenlik yaptı, bu arada ... de kızların jimnazyumunda ve öğretmenler seminerinde Abhazca öğretiyordu. Gulya 1924-1925 yıllarında Gürcüstan Devlet Üniversitesinde Abhaz dili için leksiyonlar okuyor, çalışmalarını durmandan sürdürüyordu.

Bugün Abhaz aydınları içinde ya Gulya'nın bizzat öğrencisi olmayan ya da onun yazdığı ders kitaplarını okumayan kimse yoktur. Yalnızca aydınlar değil, çiftçiler bile çok eskiden beri onun yazılarını istekle okurlar. Onun büyük bir içtenlikle severler. İ. Papasgir bu konuda şöyle bir anısını anlatıyor: «Kutol Köyündeydim, öğrenciydim ve ikinci sınıfa gidiyordum. Sene 1913. Gulya'nın yeni çıkan bir şiir kitabı geldi köye. Biz de okuldan satın aldık. Kitabımı da almış, eve gidiyordum. Dgams'a varınca değirmenci sordu:

— Yavrum! Bugün burada biri söylüyordu Gulya'nın yeni bir şiir kitabı çıkmış, sizin elinize geçti mi?

— Bugün aldım, dedim göstererek.

— Bir tane okuyuver ne olur, dedi.

Ben de ilk sayfadaki şiiri, «Ahı Sıfukı weytzamxan» ile 2. şiiri, «Xocan Duv»ı okudum. Değirmenci sevincinden yazan Gulya'ya ve okuyan bana dualar ederek derenin ötesine kadar uğurladı. «Daha o zamanlardan beri böylesine benimsemişti halk onun şiirlerini.

Gulya'nın köylerde yaptığı hizmetlere de özellikle dikkat etmek gerekir. Halka ışık götürüyordu o, her defasında. Kitaplar götürüyor.

çocuklarını büyütüyor, koruyor, iyiye, doğruya çalışanları sonuna dek destekliyordu. O Kutol ve Tams'daki okulların öğretmeni idi. Her gittiği okulda da birçok problemlerle karşılaşılıyordu. Nereye gitse bıkmadan, usanmadan uğraşılıyordu. Bakıyor okulun damı akıyor, toplayıp köylüleri elbirliği ile yaptırıyordu. Gençlerle yakından ilgileniyor, onlara kitap okumayı sevdireliyordu. Her türü problemlerine ışık tutuyor, kısacası onların en yakın dostu, en candan arkadaşı, sanki dert babası oluyordu.

Aydın - Demokrat Dürmit Gulya : Zekâ ve bilginin bütün güçlerin üstünde olduğunu söylüyordu. O, ikisini de beraber taşıyanlar için şöyle diyordu:

Hayatta ay ve güneş gibi parıldıyacaklar.

Taniyan da tanımayan da şanslı sanacaklar.

Bunlara bir de iyi ahlâkı eklerlerse daha da yararlı olacaklar.

Devrim öncesi köy okulları zor ayakta duruyordu. Kiminin tavanı yok, kiminin tabanı yoktu. Hepsini de yıkılmak üzere olan eski evlerden meydana gelmişti. Kışın ateş yakmazlardı. Çocuklara hep dinsel ve skolâstik bilgiler verilirdi.

Gulya'nın gittiği Kutol Köyündeki okul da bunlardan biriydi. Ama köylüler onu sevinçle karşıladılar. Bütün problemleri de kısa zamanda çözümlendiler.

Gulya çocukları yetiştirirken herşeyden önce kendi dillerini öğrenmeleri gerektiğini, yurtlarını sevmelerini, yurtlarını tanımalarını halkın güzel anlatılarını (sözlü edebiyatı) değerlendirmelerini öğütüyor, sonra da ünlü klâsik yazarları onlara sevdireliyordu.

Tamış Köyünde de böyle çalıştı Gulya, durmadan, dinlenmeden. Okuma yazmanın ötesinde de, çocukları hayata hazırlayıcı bilgiler veriyordu. Tarım bilgileri veriyor, bahçe yapmasını öğretiyor, onlara doğayı sevdireliyordu. Bugün bile onun öğrencileri ile birlikte, Tams'daki okulun bahçesine diktiği ağaçları görmek mümkündür.

Okul çocuklarının dışında yetişkinlerin de öğretmeni idi o. Tarım ve hayvancılıkla ilgili yararlı broşürleri ya da kitapçıkları durmadan çevirir dururdu.

Gulya 1950'den itibaren şiirler yazmaya başladı. Abhaz, ilk kez gördü kendi diliyle yazılmış bir şiiri. 1912 yılında Gürcüstan'da basılan bu kitapta Abhaz Edebiyatının Babasının şiirleri toplu halde çıkıyordu. (Bilindiği gibi o sıralarda Abhazya okuma-yazma yani Abhazca okuma bilenlerin sayısı yok denecek kadar azdı.) Bu nedenle Gulya ilk

kitabını bastırınca karşılaştığı güçlükleri şöyle anlatıyor; «1910 yılında şiirlerimi ayrı bir kitap olarak düzenledim. Ama kitabı bastırmak çok güç oldu. Kimse yardım etmedi. Kendi gücümle bastırayım dedim, gücüm yetmedi. En sonunda edebiyata önem veren, seven bazı arkadaşlarımdan borç para alıp bastırdım. Kitapları eve getirdim. Kimse satın almıyordu onları, Abhazca okuma-yazma bilen kimse yoktu ki. Ben de eve gelen bütün misafirlere hediye etmeye başladım onlardan birer ikişer. Bir kısmını da köylere okullara gönderiyordum.»

Kendi küçük fakat edebiyat tarihimizde önemi büyük olan bu kitabın adı «Ajüaeynraalakuaey Axızırtrakua» idi.

1913 yılında iki kitap daha bastırdı. «Arıpzbey Aphüzba Rıfûkı» ile «Daça Xızırtrakuakiy Jöeynraalakuak» adını taşıyan bu kitaplardan birincisi ilk Abhaz poemi idi.

«Arıpzbey Aphüzba Rıfûkı» adlı kitapla Abhazlar sevgi, dostluk ve arkadaşlık duygularının anlamını kendi dilleriyle tatmış oldular. Gerçekten de temanın ötesinde, poemi unutturmayan en önemli unsur dilin tatlılığı idi.

Gulya Birinci Dünya Savaşı sırasında olsun 1917 Devriminde olsun, yazmaktan geri kalmadı. İlk Abhaz nesri de 1918 de yine Gulya tarafından yazıldı. «Yabancı gök altında» - (Atiüm Jüyüna atzaka), adını taşıyan bu öykü, Gulya'nın ilk öyküsüydü.

1919'da Yurdunu saran kara bulutları «Sıpsadgıl» - (Yurdum) adlı şiiriyle anlatıyordu. Kendi çıkardığı «Apsını» adlı gazetede okulların durumunu anlatmaktan da çekinmiyordu.

Abhazların eğitim sorunu için özellikle gazeteden yararlanıyordu. «Bilgi aydınlık, bilgisizlik karanlık» diye öğütlerde bulunuyor. Halkına kendi dillerini yüceltmek, geliştirmek için çağrıda bulunuyordu. Omuz omuza çalışmalıyız diyordu. Okuma-yazma bilenler üşenmeden, yorulmadan bilmeyenlere okumalılar. Eğitim gören de görmeyen de halkı okuma-yazmaya teşvik için birbiriyle yarış etmeli diyondu. Onlara karşı gazetenin görüşleriyle, yazılı belgelerle karşı koyun.

Gulya'nın belirttiği gibi Apsını Gazetesi daha çok bir edebiyat organıydı. Genç şairler, şiirlerini orada yayınlıyorlardı. Gazetenin ve redaktörünün sayesinde durmadan geliyordu Abhaz Edebiyatı.

Gulya Gazetenin hemen hemen her sayısında çeşitli sorunlara değinen çeşitli yazılar yazıyor, daha çok da bitmek tükenmez eğitim sorununa eğiliyordu. Bazan yazılarının altında «Dege», «D», «G», «D.G». «Dongan» takma adlarını kullanıyordu.

Okuyucu bazan da «Apsını» Gazetesinin sayfalarında şu ilânlara rastlıyordu. «İyi at, binek atı ya da beygir nasıl seçilmeli.» «İyi inek, sütlü inek alırken nelere dikkat etmeli?» adlı kitaplar çıktı; isteyenler yazarın kendisinden alabilir» şeklinde notlar koyuyordu Gulya, bu tip kitapları için

1929 yılının Ocak sayısı Gulya'nın hazırladığı bir Abhaz takviminden sözediyordu. Onda bayramlar, ay isimleri, hava durumunu bildiren olaylar, yılın özellikleri, Abhazya'nın coğrafyası, kısaca Abhaz tarihi, Abhaz edebiyatı tarihi, Gazetenin tarihçesi gibi Abhaz halkı için gerekli bilgileri veriliyordu.

Gulya'nın göçteki Abhazlarla ilgili yazıları da dikkat çekicidir. Bunlardan biri Türkiye'den gelen Mustafa adlı bir Bütba ile ilgilidir. Ayrıca Türkiye'ye gelip giden bir Adıge ile yaptığı bir soruşturma da ilgi çekicidir. Yine Göçteki Abhazlarla ilgili «Şansı yâver gitmeyen insan» adlı yazısı da ilginçtir. Gulya her seferinde gazetede folklor ürünlerini vermeyide ihmal etmiyordu. Kendi derlemeleri ise önemli yer işgal ediyordu. Bunlar arasında «Atlarçara» «Arşışra Aşüa» (Arşışra Şarkısı) adlı derlemelerin yanısıra hırsızlıkla ilgili yazıları da dikkate değer şeylerdir. Bu konuda «Thasow» takma adını kullanan biri (bu Gulya olsa gerek) halkın ağzından derleyip düzenlediği «Ağış Mıjda» (Uğursuz Ağış) adlı şarkı bugün Çağır ve Gitarla söylenmektedir. Burada halkın benimsemiği hırsızın güzel bir tasviri yapılmaktadır.

Gulya politik yazılarında da folklordan yararlanıyordu. Örneğin; «Akıl karnın içindedir» anlamına gelen bir atasözünden esinlenerek yazdığı bir yazıda şöyle diyor; «Akıl karnın içindedir diye doğru söylemişler galiba. Gerçekten de karnı doğru dürüst doymayan adamın kafasından hayır beklememek gerekir. Şimdi bunun gerçekliğine daha iyi inanıyorum. Eskiden çok şeyler bildiğini zannettiğimiz bazıları bugün yiyecek içecekten yoksun olunca, bunları eskiden ne diye akıllı birşey zannediyorduk acaba diyesi geliyor insanın.»

Yine onun olsa gerek «Apsuva» takma adıyla yazılan «Göl Balık ve Adam» adlı şiir. Yazar Menşevikler zamanında Abhazya'nın durumunu anlatmak istediği için adını gizli tutmuş olabilir. Şiirin sonunda şöyle der;

— Eh... dedi o adam.

Çok zavallısınız siz balıklar,
İçinizden geçeni ağzınızla söyleyemiyorsunuz.
Düşmanlarınız istedikleri gibi oynuyorlar,

Sizin gibi perişanlarla.

Balığı bırak da sen, «Ben bir uluş biliyorum....»

Sohum'daki Öğretmenler Seminerinde bir edebiyat grubu kuruldu. Ayda bir kere el yazması bir dergi çıkarıyorlardı. «Şarpi Yecüa» adlı bu dergide Gulya'nın başkanlığı altında bir çok genç çalışıyordu. Abhaz Edebiyatının bu genç bahçesindeki ürünler henüz tam anlamıyla ortaya çıkamıyordu. Çünkü daha o kara bulutların tümü kalkmamıştı. Ama ümitler büyüktü. Abhazya artık pırıl pırıl aydınlanacak diyorlardı.

Gulya'yı bu edebiyat gurubunun çalışmaları çok memnun ediyordu. Bir yazısında bu konuda şöyle diyor: «Gençlerimizin dergisi» Şarpi Yecüa'yı okuduktan sonra şunu anladım ki emeklerimiz boşa gitmedi. Ektiğimizi biçiyoruz artık. Abhazca kitap yazmak için çektiğim zahmetlerin hepsini unuttum. Çok sevinçliyim doğrusu. İş yapma gücüm arttı. Ömrünüz çok olsun yavrularım, çocuklarım. Ümidimiz, varlığımız gençlerimiz sağolun, sağolun sevgili öğrencilerim. Artık çok iyi inanıyorum ki dört-beş yıla kadar dilimizle okumaya-yazmaya başlayacağız.»

Bağımsızlığa ve aydınlığa susayan ulusum uyanın! diyordu Gulya. Güneşin doğmasını bekleyen Abhaz Ulusu ise, çoktan inanmıştı şairlerinin harcadığı emeklerin değerine. Onu aydınlık olarak görüyorlardı. Oydu onların güneşi.

M. Çalmas ise şöyle diyordu: «Ölmeyecek keçiye körpe dallar kendiliğinden eğilirmiş» derler. Biz Abhazların tarihine de kaybolmayacak bir güneş indi. Gulya, Lomonosov'dan da, Şota Rustaveli'den de hatta Sokrat'tan da daha üstündür.» Diyordu.

Abhazların ulusal tiyatrolarını kuran yine Gulya oldu. İlerde kurulacak olan Abhaz Tiyatrosu repertuarsız kalmasını diye, 1917-1918 yıllarında çalışmalarına yeni bir konu eklemiş, Abhaz Tiyatrosu için çeviriler yapmaya daha o zaman başlamıştı. 1919'da Gulya Akua'da öğretmenlik yaptığı seminerde dram tiyatrosu için bir grup kurar fakat o zamanki yönetim ulusal atılımlara meydan vermediğinden ne yazık ki bu iş de diğerleri gibi gecikir.

İlk Abhaz Tiyatrosu kurulurken karşılaştığı güçlükleri de şöyle anlatıyordu bir yazısında Gulya; «O zamana kadar Abhazların kendi Tiyatroları olmadığı gibi kendi oyunları da olmamıştı, dolayısıyla değil kadın oyuncu, erkek oyuncu bile bulmak olanaksızdı Abhazlar arasında»

der. Gulya öğrencileriyle konuşur ve eyleme geçer. Bunlar arasında da iki de kız öğrenci vardır. Yabancı dillerden çevirdiği bir-iki piyesi hemen sahneye koyarlar.

Gulya tiyatroyu alıp köylere gidiyordu. Böylece halk kendi diliyle tiyatro seyretme olanağına da kavuşmuş oluyordu.

Gulya'nın önderlik etmediği, ortak olmadığı elini sürmediği hiçbir iş yoktu. Gulya öğretmendi, Gulya şairdi, yazardı, redaktördü, Gulya bilim adamı idi, tarihçiydi, dilciydi, folklorcuydu, kısacası Gulya, Abhaz ulusunun bütünleyici emekçisiydi.

Alfabe işini hallettikten sonra daha çok bilimsel araştırmalar üzerinde durmaya başlayan Gulya, 1907'de Gürcüstan'da kendi derlediği «Abhaz Atasözleri»ni bastırdı. Bu tip kitapların değerini yazar şöyle belirtiyor: «Halka kendi uluslarının ürünlerini tanıtmalı. O kültür anıtlarının değeri çok büyüktür. Abhaz ulusunun tarihi henüz yazılmadı. İşte o ürünlerdir Abhaz ulusunun tarihini aydınlatacak olan. Bu bakımdan halk anlatıları tarihin en değerli materyalleridir». Dendi. Kendisi de ömür boyu Abhaz dilini, tarihi ve folklorunu bilimsel esaslar üzerinden değerlendirmeye çalıştı. Bu konuda 1925'de bastırdığı «Abhaz Tarihi» ile birlikte birçok eser ve yazıları vardır. Gulya aynı zamanda «Abhaz Dili Akademisi»nin başkanıydı. Gürcüstan'daki Bilimler Akademisinin Abhaz Dili Edebiyatı ve Tarihi Enstitüsünde de görevliydi. (Bu Enstitü bugün Gulya'nın adını taşımaktadır.)

Gulya İkinci Dünya Savaşı sırasında da savaş günlerini yansıtan piyesler, şiirler yazmıştır. «Çaüratagan Köyü» adlı poem ile «Anavurkua» adlı felsefi ve psikolojik piyesini de bu sıralarda yazmıştır. Ayrıca balladalar, çeşitli şiirler ve «Benim Ocağım» adlı şiirini de o zamanlar yazmıştır.

Gulya birçok ödüllere almış, ünü Sovyet sınırlarını aşmış bir şairdir. Birçok defalar da Abhaz Özerk Cumhuriyeti'nin başdelegesi olarak seçilmiştir. Gulya'ya resmen «Abhazya'nın Ulusal Şairi» ünvanı verilmiştir.

1949'da 75. yaş günü, 1951'de de 85. yaş günü ve jübilesi yapılmıştır. İşte böyle geçti Abhaz Ulusal Şairi'nin ömrü. O Ulusunun ruhunu taşıyor, gücünü halktan alıyordu. Gerçekten de onun kadar halka yakın, onların duygu ve düşüncelerine aşına, özelliklerini, yaşantılarını çok yakından tanıyan ve onlarla duygularını, içtenlikle paylaşan bir şaire daha rastlamak çok güçtür. Canlarının bir parçasıydı halkın sanki. Onun o denli sevmiş ve benimsemişlerdi ki hitabederken bile yalnızca küçük

adıyla çağrılırdı. Onun tanımayan, görmeyen yoktu Abhazya'da. Nasıl görmezlerdi ki hergün çakı gibi dımdık geziyordu Sohüm'un içinde.

Birgün M. Çikolya adında bir yazar köye derleme yapmak üzere gittiğinde, başından geçen şöyle bir olay anlatıyor: «Birgün ihtiyar bir adamdan, bildiği bir şiir varsa söylemesini rica ettim. İhtiyar sevinerek Gulya'nın şiirlerinden birini zevkle okudu.

— O şiir Gulya'nın ama... dedim. İhtiyar gülümseyerek :

— Ne bileyim yavrum, köyde herkes biliyor, ben de onun için halkın zannediyordum. Gerçekten de böylesine yerleşmişti halkın zihnine Gulya'nın şiirleri. Nasıl ki bir ağacın dalları yapraklarından ayırte dileyemiyordu. Hakkı olan verilmişti ona Ulusal Abhaz Halk Şairi ünvanı.

Uzaktan yakından konuklar gelirdi hep kapısı ardına kadar açık olan bu küçük Abhaz evine, köylüler, işçiler, genç, yaşlı, yazar, uzman, yüksek tahsilli, hepsi gidip onu görmek isterdi. Köylülerin hele uğrak yeriydi, gece yatısına bile kahrılırdı. Şakalarını, tatlı sohbetlerini sonu gelmeyen öykülerini dinlemek, eserlerini ve çalışma şeklini yakından görmek isterlerdi.

Gulya 1960 yılının 7 Nisanında hayata gözlerini yumdu. Abhaz Ulusal Şairi D. Gulya'nın adını yaşatmak için Gürcüstan'daki Bilimler Akademisinin Abhaz Dili, Edebiyatı ve Tarih Enstitüsüne Gulya'nın adı verilir. Tamış'daki Ortaokul da bundan böyle Gulya'nın adını taşıyacak ve 1960 yılında bitirmek üzere olduğu eserlerin bütünü bir araya getirilerek yayınlanacak. Gulya'nın Sohüm'da gömülü olduğu yere büstü dikilecekti.

D. GULYA'NIN ESERLERİ ve EDEBİYATSAL YÖNÜ

Gulya'nın eserlerine geçmeden önce, o yıllarda Abhazya'nın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullara göz atmak gerekir. Bilindiği gibi Devrim öncesi Abhazya'sında bir yandan eski patriyarkal-feodal yönetimler sürdürülmeye çalışılmakta, öte yandan ulusal bilinçlenme, okuma-yazma gibi yenilikler üstünde durulmaktaydı. Hepsinin ötesinde de kan davası, hırsızlık, batıl inançlar, axupha-bzicüaüşara gibi yanlış ve kötü gelenekler hala süregelmekteydi.

Gulya daha ilk Rus Devrimi sıralarından beri yazmaya başlamıştı. Abhazya o zaman tamamen unutulmuş, ihmal edilmiş bir ülkeydi.

Böyle bir dönemde Gulya'nın yaptığı işlerin anlamı çok büyüktü. Gerçekten Gulya, Abhaz Dili ve Edebiyatının temelini atmış, onu yüceltmek için olağanüstü çaba harcamıştı. Bu nedenle Gulya Abhaz Edebiyatının BÜYÜK BABASI-BABASI ünvanlarıyla anılır birçok zamanlar.

Gulya, şiire çocukluğundan beri meraklıydı. Şiirlerinde çoğu kez folklor ürünlerinden yararlanırdı. Bunlar arasında şarkılar, efsaneler, bir değer kazanmış oluyordu, yepyeni bir gehreye dönüşüyordu. Böylece Abhaz halk hikâyeleri Gulya'nın elinde edebiyatsal «Musa Barbantıya söyledi, D. Gulya yazdı» diyordu ilk şiirlerinin bir kısmı. Bilimciler, halk hikâyeleri ve daha birçok türler vardı.

Yeni kurulmakta olan bir edebiyat, kuşkusuz önce halk anlatılarından, sözlü edebiyattan yararlanarak yola çıkar. Abhaz Edebiyatı da öyledir. Kuruluşta birçok halk anlatılarından yararlanmış olması nedeniyle, Abhaz Edebiyatı ve Folkloru baba-oğul gibidir, derler.

Ama, burada şunu da hemen belirtem gerekir ki Abhaz Şairi, sadece halktan aldığı halka vermekle kalmadı. O, Puşkin, Lermontof, Gogol Nekrasov, Kolçov gibi büyük Rus yazarlarıyla Çavçavaze, Çereteliy, Guryeli gibi Gürcü klâsiklerinden de yararlanması bildi.

Gulya, şiirler yazıyor fakat onları bastırma olanağı bulamıyordu. Çünkü o zamanlar Abhaz Edebiyatına kimsenin aidiyeti yoktu.

Abhaz Edebiyatının ilk basılı ürünü 1912 yılında binbir güçlkle basıldı. «Aphüzbey Arpızba Rifüki» adını taşıyan bu şiir kitabının Abhaz Edebiyatı Tarihindeki önemi büyüktür. Gulya'nın bundan başka hiçbir eseri olmamış bile olsaydı, onun adını Abhaz Edebiyatında ölümsüzleştirmiş olacaktı. Çünkü o kitapçık artık Abhaz Edebiyatının doğduğunu ve Abhaz diliyle de şiirler yazılabileceğini ve yine Abhaz Ulusunun sorunlarını dile getirecek bir ozanın çıktığını, müjdelemiş olması nedeniyle ki Gulya, Abhaz Edebiyatı Tarihine adı altın harflerle işlenecek bir şairdir.

Gulya yazılarında sürekli içinde bulunduğu ve içinde büyüdüğü toplumun sorunlarını dile getirir. Onları daha iyi bir yaşantı için uğraşmaya, gece-gündüz bir an bile akıllarından çıkarmadıkları bağımsızlık için savaşımaya çağırır, moral verir onlara durmadan. Kendi cümlesiyli söylersek; «Doğrudan yana olup, eğriden ürktümeye» çalışır onları.

Gulya'nın eserlerinden söz ederken ilk şiir kitabının önsözünü teşkil eden aşağıdaki şiire özellikle dikkat etmek gerekir. Sanırım bu şiir

Gulya'nın işe ne denli içtenlikle ve en denli bilinçli giriştiğini en güzel şekilde ifade eden dizelerdir.

Ahı, sıfıka, veytsamxan
Gu-şamxıla vkamhan
Guarp bjarak vubjamxan
Yıztaxu rzı vıçüaxımıxan
Jüa xaala yırcıalaa,
Jüa rıkuşkgala vuçüajüalaa,
Ajüabj çıtskua xkı-xkıla
Yısızrahüalaa Apsıfıalaa

Gerçekten de bu dizeler Gulya'nın ne yalnızca şiir yazmış olmak, ne de yalnızca sanat yapmış olmak için yazmadığını, halkına, ulusuna yararlı olmak, onlara bir şeyler verebilmek için çırpındığını gösteren ne güzel belgelerdir. Bu yüzden Gulya'nın şiirleri çoğu zaman didaktik (öğretici) bir nitelik kazanır. İşte yaşlı bir kadının oğlu için duyduğu endişeleri dile getiren «Yısıbarguzey şta sara» adlı şiirde yaşlı kadın dert yanmaktadır. Oğlu okumuş-öğrenmiş entellektüel (aydın) olmuştur ama neye yarar, adı entellektüeldir. Kendisi ise dünya yansa, bir karışlık hasırı yanmayan biridir. Oyuna, eğlenceye gelince üstüne yoktur, para için canın esirgemez üstelik de yabancılara özenir, taklitçidir. Abhazy'a da doğmuş-büyümüştür ama dilini beğenmez, kendi diliyle konuşmayı onuruna yediremez. Kendi diline olduğu kadar, yurduna karşı da ilgisizdir. Ya ne yapsın ihtiyar kadın, «oğlum tahsilli ama neye yarar?» demesin de... Şair eski ile yeniye karşılaştırırken eskinin iyi taraflarını da almayı ihmal etmez. Yiğitlik, saygı ve sevgi, dayanıklılık (Açhara) halk için kendini sakınmamak gibi eski demokrat geleneklere özellikle değer verir onları yazılarında malzeme olarak kullanır. Sık sık yeri geldikçe kullanır ki halk buları unutmasın ve kullansın diye. Bu gibi hikâyeleri arasında «Abrıskıl», «Ajıtva rıhatır eykutsaşa» (Eski insanların birbirlerine saygılı davranışları) ve «Ajıt» (Geçmiş) adlı olanlarını sayabiliriz.

Gulya'nın sevgi ve arkadaşlık üzerine yazdığı yazılardan esinlenen genç kızlar ve delikanlılar, onun şiirlerini öylesine benimsemişlerdi ki, birazcak Apsuvca okuma-yazma öğrenen her genç sevgilisine sevgi dolu mektuplar yazarken, artık ezbere bildikleri, Gulya'nın aşk şiirlerini de metuplarının altına konduruveriyorlardı. Böylesine benimsemişti büyük, küçük herkes onu.

1919-1920 yıllarında yazdığı «Sıpsadgil» ve «Yısütü Aşhaku» (Yısütü yaylaları) adlı şiirleri de, vatanın içinde bulunduğu güçlü ortamı içtenlikle yansıtan dizelerdir. «Yabancı Gök» adlı eseri ise, Sibirya'ya haksız yere sürülen bir gencin yurdundan uzak kalışını ve binbir ıstırap içinde yabancı gbk altında ölüşünü anlatır.

1921 yılı, Abhazy'nın bağımsızlığını ilân ettiği yıldır. Bu yıllarda Abhazy'nın hiç olmazsa iç işlerinde daha bir serbestliğe kavuşması Gulya'nın yazılarını da etkilemiştir. 1921 yılıyla, 1930 yılına kadar Gulya'nın elinden çıkan orijinal eserlerin sayısı azdır. Gulya, 1930 yılına kadar daha çok bilimsel çalışmalar üzerinde durur. «Etnografya, folklor, Dil ve Tarih» üzerinde incelemeler yapar.

Gulya şiirlerinin ve bilimsel çalışmalarının yanısıra yüzü aşkın küçük hikâyeleri ve «Kamaçıç» adlı romanıyla Abhaz nesrine de bir yön verir. Kamaçıç'a 1933 yılında başlayan Gulya 1940 yılına kadar büyük emek verir ve 1940'da tamamlar. Kamaçıç Abhaz kadınının yaşantısını daha doğrusu kaderini konu edinen «ilk Abhaz romanı» dır. Okuyucu burada Abhazların eski yaşantılarını gelenek ve göreneklerini, kutlamalarını, atını-eğerini, ölümünü, cenaze törenini, düğününü, oyununu, şarkılarını, halk mahkemelerini, kardeş olma (kan kardeşliği), hatta batıl inançlarına varıncaya dek daha bir çok Abhazlara ait özellikleri yansıtmaları bakımından son derece ilginçtir.

Tek kelimeyle söylersek, Gulya sadece bir şair, bir yazar değil, aynı zamanda bir etnolog ve bir folklorcudur. İşte Kamaçıç adlı romanı da bunları en ufak ayrıntılarına varıncaya kadar anlatan en güzel eseridir.

«Kamaçıç güzel bir anxayü (çiftçi) kızı olarak dünyaya gelir. Çocuk çeşitli imkânsızlıklar içinde yetişir, birşeyler karalayabilecek kadar da okuma-yazma öğrenir. Öğrenimine yine çeşitli imkânsızlıklar nedeniyle devam edemezse de kısa zamanda son derece güzel ve yetenekli bir kız olarak yetişir ve delikanlıların dikkatini çekmeye başlar. Bu arada aynı köyden Alxas adındaki bir genci sever fakat Tatlas adında başka bir amısta (bey) kıza göz diker. Amısta, anxayü kıızıyla resmen evlenmeyi kendine yediremediğinden, kızla başka türlü ilişki kurmak ister. Kızın karşı koymasına üzerine bu kez insanlık dışı davranışlara başvurur Tatlastan. Alxas, Tatlastan'ın dili belâsına uğrayarak hayatından olur. Bununla da yetinmeyen Tatlastan, kıza elde etmek için bu defa kızın babası Aiyas'a uygular insanlıkdışı metodunu. Olayların son derece kötü yolda gelişmekte olduğunu gören genç kız, ailenin kökünü kurutmaktansa kendini fedâ etmeyi uygun görür ve istemiyerek Tatlastan'la evlenir Dengesiz bir genç olan Tatlastan Kamaçıç'la yetinmeyip bu arada bir

Amısta (bey) kızıyla nişanlanır. Kamaçık akla gelmedik ıstıraplar içinde kıvrılmaktadır. Bıçak kemiğe dayanmıştır artık, kız dayanamaz ve günün birinde atını eğerler, yamçısı ve kamçısıyla erkek kılıfına girerek silâhlanıp, umulmadık bir yerde Tatlastan'ın karşısına çıkar. Kız büyük bir kin ve cesaretle Tatlastan'ı kurşun yağmuruna tutar. Tatlastan'ı tepeden tırnağa kalbur gibi delik-deşik ettikten sonra hiçbirşey olmamışçasına eve döner.»

Gulya, 1942 yılında bir kitap daha bastırır. Bu kitap Abhazların eski yaşantılarını konu edinen kısa hikâyeleri kapsar. Hikâyelerin hemen hepsi gerçek, yaşanmış olaylardır. Yazar, babasından ve büyüklerinden derleyip de aklında tuttuğu şeyleri gayet güzel bir şekilde değerlendirmektedir. Gulya bu arada gençlere halk hikâyelerini derlemelerini öğütler.

1949 yılında Gulya, sosyal ve psikolojik bir dram yazar. «Gölgeler» adını taşıyan bu eser üç perdeliktir. Kamaçık adlı romanında ne denli etnoğraf ise «Gölgeler» adlı piyesinde o denli psikologdur.

Gulya, 1934 yılında da «Abhaz Çastuşkaları» adlı küçük bir kitap bastırır (Sohum'da).

Gulya'nın kahramanlık ve savaş hikâyeleri de yazıları arasında önemli yer işgal eden konular arasındadır. Yurdu ve ulusu uğruna kan döken bağımsızlık için canını veren kahramanları anlatan hikâyeleri arasında «Hara Hakavkaz», (Bizim Kafkas'ımız) «Axatsa» (Delikanlı) ve «Afırxatsa Haraziy» en güzellerindedir.

Savaş yıllarının acı günlerini olduğu kadar, savaş sonrası mutlu günleri de ihmal etmez Gulya. 1946 yılında yazdığı «Tagalan Akıtan» (Tagalan ülkesi) adlı şiiri savaştan yeni dönen Simel adlı gencin eski ve kötü günleri geride bırakarak ne denli mutluluk ve içtenlikle çalıştığını, hayata daha sıkı bağlandığını ve hayatı daha çok sevmeye başladığını anlatmaya çalışır.

1955 yılında yazdığı «Sara Sıxuştaara» (Benim Ocağım) adlı şiiri bir gerçeği gözler önüne serer. Şair burada bizzat başından geçen bir olayı belli bir perspektivle ele alır. Abhazların geçirdiği en hazine tarihî olayı, «Göçü» işler. Bilindiği gibi Gulya, bütün Abhazlar gibi göçü yaşamış, o da yurdundan, evinden, barkından olmanın ıstırapını daha bir karışık çocuk iken tatmıştır. O acı, iliklerine kadar işlemiştir şairin, öyle ki ölünceye dek unutmaz bu kara günleri. Saçı, sakalı kar gibi ağardığında bile Karadeniz'in karşısına geçer ve bağrını yumruklayarak ağıt dökendi. Karadeniz'in hırçın dalgalarına karşı durur, suçlardı onları, zaman zaman beddua ederdi. «Sizsiniz kara dalgalar, alıp götüren kardeşlerimi» diye. (Hatta Abhazya'daki Apsuvalar, Karadeniz'in tuz-

lutluğunu göçmenlerin gözyaşlarına bağlar, onların gözyaşlarının denizin tuzunu arttırdığını iddia ederler). Gulya'nın içinde amansız bir ur gibi yerleşmişti bu göç olayı. «Benim Ocağım» adlı şiirinde Gulya, şüphesiz kendi yaşantısını değil yalnızca yurdunu, Abhazya'yı anlatıyor, Benim Ocağım demekle. Onun güzelliklerini, o can yurdunun çocuklarını anlatır. O çocuklar ki yiğitliğine yiğit, masumluğuna masumdur. Dünya kurulalı beri bu topraklarda yaşarlar, kendi emekleriyle kendilerini geçindirirler. Konuğunu, sofrası elinin üstünde karşılarlar. Kim senin malında, mülkünde gözleri yoktur. Kendi kendilerine fazlasıyla yetip artarlar bile. Mutluluk içinde yaşayıp giderlerken bu felâket nereden gelir, bu acı nedir.

İşte ocağı yıkılmıştır. İşte ateşi sönmüştür, binlerce, yüzbinlerce insan suçsuz, günahsız ölüme terk edilmiştir. Trajedyadır göç, nedensiz yere, suçsuz yere üstelik. Gulya, «Göç aklıma geldiği zaman yüreğim küt küt atar, fırlayabilecekmiş gibidir sanki, düşündükçe ürperirim her keresinde» der.

Böyle yokolan yurdunu kaybeden binlerce insan var ama ölürsek de yurdumuzda ölelim diye dönenler de var. İşte bunlardan biri Gulya gillerde.

Evimizi mi yıktılar, yeniden yaparız, ateşimizi mi söndürdüler yeniden yakarız diyordu Abhazların birçoğu. Gerçekten de çok geçmeden yıkık evlerin yerine yenisi yapıldı, bacalar yeniden tüttü, ateşler gürül gürül yandı. Çok şeyler geçirdi Abhazya ama sönmeyen Abhazların ocağı.

Bütün bunları gözüyle gördü Gulya. Bir eliyle oyuncak gemisini, öbür eliyle ninesinin elini tutuyordu. O da sürükleniyordu sahile küçük gövdesiyle, yurdundan sürülen bütün Abhazlar gibi. Bu nedenledir ki dilinden düşürmediği tek problemde göçmen Abhazlar.

Gulya artık yaşlanmaya, saçı sakalı bembeyaz ağarmaya başlamıştı. Ama biran bile olsa boş durmuyordu. Ardı adına birbirinden güzel şiirler yazıyor, yazıları ise hem içerik hem de biçim bakımından istenilen olgunluğa çoktan erişmiş bulunuyordu. Artık uluslararası bir üne sahip olmuş ve eserleri birçok dillere çevrilmişti.

Onun her şiiri halk arasında bir şarkı olup yayılıyordu. Biribirinden güzel şiirlerinin sayısı gittikçe artıyordu. Bunun yanı sıra «Alaşara» (aydınlık), «Noviy Mir» gibi dergilerde, «Apsni» (Apsuva Yurdu) adlı Apsuvaca gazetesinde «Literaturnaya Gazetta» adlı edebiyat gazetesinde Pravda'da halk ve edebiyat üzerine makaleler yazıyor, sanat ve eğitim ile ilgili problemleri dile getiriyordu.

Gulya, yalnızca Abhaz Edebiyatının değil, aynı zamanda Sovyet

Edebiyatının sayılı kişileri arasındadır. Birçok eserleri Rusça, Gürcüce ve birçok Sovyet dillerine çevrilmiştir.

Gulya yazar, şair, bilim adamı olduğu kadar çevirmendir de. Birçok klâsik yazarların eserlerini Abhazca'ya kazandırmış ilk çevirmendir. Bunlar arasında **Puşkin**'in hikâyelerini, **Lermantof**'un eserleri ni, **Kırilov** ve Ukraynalı şair **Şevşenko**'nun şiirlerini Gürcü Edebiyatının temsilcileri olan **Çavçavadze**, **Çereteliy** ve **Çonkadze'nin** eserlerini büyük Asetin (Kuşha) şairi **Hetağati'nin** şiirlerini, Gürcü şairi **Şota Rustaveli'nin** eserlerini sayabiliriz. Tercümelere arasında Çereteli'den çevirdiği «**Abazze**» adlı eser eski Abhazların yaşantısını anlatması bakımından ilginçtir.

«Ulusal Şair»; bu son derece değerli bir ünvardır ve lâyık olmaya na da verilmez. Ulusal Şair yalnızca ulusa inebilen ve onun benimse diği kişi değildir. Aynı zamanda sanat yönüyle de kişiliğini ortaya koyabilen kimsedir.

O, halkla iç içe, halktan aldığı halka vermesini bilen, onların duygu ve düşüncelerine, beğenilerine, ihtiyaçlarına ve sorunlarına aşına olan, onlardan aldığı onlara verirken de belli bir biçim, belli bir yön vererekten ietmesini bilen kişidir «Ulusal Şair». Gulya'nın da bir halk şairi olarak halkından aldığı pek çok şeyler vardı. Ama kendini esirgmeden halk için gördüğü pek çok emek verdiği, yığınla emek ve döktüğü ter de çoktu. Çocukluğundan beri gördüğü, geçirdiği, yaptığı işler bir yana, 60 yıldan çok bir süre durmadan dinlenmeden oluşturduğu eserlerin yalnızca adını saymak bile başlı başına bir iş ister.

Gulya ölürken 87 yaşındaydı. Doğduğu günden beri iyi veya kötü pek çok olayla karşılaşmış, çok şeyler görüp geçirmişti. Ama o, hiçbir zaman halkından bir adım bile olsa uzaklaşmamıştı. Halkın içinde geçirdi bütün ömrünü. İnsan hayretler içinde kalır, el attığı bunca işin nasıl da üstesinden geldiğini düşündükçe.

Gerçekten de Abhaz Edebiyatında Gulya'nın üstesinden geldiği işi başaran bir edebiyatçı daha yoktur. O, yalnızca Abhaz Edebiyatının temelini atmakla kalmamış, aynı zamanda ileriye götürmek için çabayanların da önünden gitmiştir.

«Arkama dönüp baktığım zaman, benim ve genç edebiyatçı arkadaşlarımın emeklerinin boşa gitmediğini anlıyor, Abhaz Edebiyatını bu denli canlı ve dimdik ayakta gördükçe mutlu oluyorum» diyor Gulya. Eskileri hatırlayarak ekliyor; «Abhaz Edebiyatının beşikten çıktığını görmeyi emelim, çok fazlasını gördüm, mutluyum. Şükürler olsun» diyerek hayata gözlerini kapıyor büyük insan, büyük şair ve BÜYÜK APSUVA GULIYA YASIF-YIPA GAÇ GULYA.

ÇERKESLER ve ORTA ASYA

Hazırlayan : AYDEMİR İ.

Çerkesler hakkında zaman zaman, yeteneksiz bilinçsiz ve sorumsuz kişiler tarafından, hiç bir bilimsel temele dayanmayan görüşlerin ortaya atıldığı görülmektedir. Bu görüşler arasında gerçekle en yakın bir ilgisi olmadığı gibi gülünç olacak kadar saçma olanlarınada rastlanmaktadır. Genellikle bazı yayın organlarında ve konuyla hiç bir ilgisi bulunmayan kişiler tarafından yansıtılan bu görüşler, özellikle bilinçli Çerkes aydınları tarafından yerinde bir tepkiyle karşılanmaktadır. Ortaya atılan bu görüşler arasında Çerkeslerin Orta Asya kökenli oldukları ve oradan geldikleri, Turani bir ırka sâhip buldukları ileri sürülmektedir.

Bu gibi iddialar, Çerkes olmayan bazı kişiler tarafından «amaçlı olarak» ortaya atılırken ne yazık ki bazı aydın geçinen Çerkesler de «**Kraldan daha çok kralcı**» eğilimi göstererek, aynı doğrultu da çabalayarak harcamaktadırlar. Bu kişilerin savunmasına göre Çerkeslerin «Orta Asya kökenli» olarak gösterilmeleri, daha doğrusu; gerçeklerin yanlış yansıtılması, «içinde yaşadıkları topluma bağlılık» amacını gütmekte, kısaca bir çeşit «gereksiz dalkavukluk» görünümüne bürünmektedir.

Bu kişiler hiç bir bilimsel araştırmaya dayanmayan, (Türkiye'de bir takım politik nedenlerle ortaya atılan görüşlerde buna eklenebilir) tek dayanakları «kelime oyunu» ndan ileri geçmeyen bu savsataları «bilimsel araştırmaların sonucuna dayanan görüşler» miş gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Örneğin: «Hitit'lerin hükümdarlarından Kemir Han oğlu Atik Han, Oğuz Han oğlu Gün Han oğlu Ayık Han'ın kız kardeşi Çirgas ile evlenmiş. Ondand doğanlara «Çirgaşt», yani «Çirgaslı» denilmiştir. Bundanda Çirgas; Kirgas, Çerkes olmuştur. Babaları dolayısı ile de Atik Han; Atiget, Atige adını almışlardır. Bu nedenle Çerkesler Turanlıdır!»

Oysa Kafkasyalılar (dolayısıyla Çerkesler) konusunda söz sahibi otoritelerin bu konudaki görüşleri, gerçeği tam olarak yansıtmaktadır. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz.

ABHAZLAR: «Dünyanın üçüncü (Neozoik) evresinde, Güney Kafkasya'da, özellikle Abhazy'a bölgesinde insanların oluşabilmesi için gayet elverişli iklim ortamı oluştu.

İnsanlığın dördüncü (Antropozoik) devresinde, yaklaşık olarak bir milyon yıl önce burada en eski insanlar oluştu.

Abhazya bölgesinde insanlar belirmeğe başlarken Karadeniz sularının yüzeyi bugünküne oranla 60 metre daha yüksekti. Bundan dolayı da daha eski devrelere ait insan yapıtları bugünkü deniz yüzeyinden 80-100 metre yüksek olan alanlardan yukarılarda bulunmuştur.

Ateşin eide edilişi bilinen klâsik yöntemle yapılıyordu. Abhazlar fındık dallarını birbirine sürterek ateş sağlıyorlardı.

Abhazya'da pek çok toplanma yerleri bulunmaktaydı. S. N. Zamyatin'in (1934-1936) başkanlığı altında yapılan bilimsel araştırmaları sonucunda bu bölgenin 23 yerinde «toplantı yerleri» nin kalıntıları bulunmuştur. Leçkonı köyü, Açamçire, Begoveşti köyleri gibi.

Bilindiği gibi Abhazya bölgesinde pek çok mağaralar bulunmaktadır. Bunlardan pek çoğu ilkel insanların barınmaları için çok elverişliydi. Fakat bu alanda pek az araştırma yapılmıştır. Yalnız 1959 yılında Maçarea, Gumista, ve Amtken çaylarının ağzında yapılan araştırmalarda 20 ye yakın mağara incelenmiş, ancak bunlardan ikisinde ilkel insanların yaşadığı saptanmıştır.

Eski Paleolitik (Taş Devri) çağa ait insan kalıntılarının araştırılmasında Kafkasya'da ilk olarak Hapınuşşahba mağarası ortaya çıkarılmıştır. Mağaranın duvar deliklerinin derinliklerinde çene kemikleri-bütün ve parça durumunda bulunmuştur. Ayrıca kafatası kemikleri, şakak ve köprücük kemikleri elde edilmiş ve bunların başka başka kişilere ait olduğu saptanmıştır.» (1) «Bu eski çağın âletleri ilk önce Abhazya'da Sohum (Akua) şehri yakınında, Yaştuh, Kurdere vb. yerlerde bulunmuştur.» (2).

«Abhazya'da Mezolitik (Orta Taş Çağı)'e özgü birtakım buluşların belirli bölgeleri vardır. Bunlardan biri olan Kıva-Çıra'daki kazılar sırasında 200 parça yapılmış eşya, 50 parça kemik, 300 adet çeşitli hayvan kemiği ele geçirilmiş ve tanımlanmıştır.

Abhaz ülkesinde eski Bronz Çağı'na ait dolmenler bulunmuştur. Abhazya'daki dolmenlerin Bronz Çağı'nın 2-3. bininci yılların ortalarında yapıldığı, tarihci ve arkeologların düşünce birliğine vardıkları tarihlendir.

Abaza ülkesi, dünyada insan topluluklarının belirmiş olduğu başlıca alanlardan birini oluşturur. Abazaların aslıya ilgili sorunu çözümlemek için onların genetik (kalıtım bilimi) bakımından İbero-Kafkaslılarla olan ilişkilerini araştırmak gerekmektedir. İbero-Kafkaslılar dört kısma ayrılıyor; bunlar: 1) Kartvel (Gürcü) ler, 2) Veynah (Çeçen-İnguş) lar, 3) Dağıstanlılar, 4) Abazo-Adıgeler. Bu etnik (kavimsel) ailenin

temsilcileri Kafkasya'nın asıl sakinleridir ve ortak soy bakımından birbirlerine bağlıdırlar. Bundan ötürü Abazaların etnolojisini Kafkas etnik toplumunun dışında incelemek olanaksızdır.

Abazaların atalarının kuzey-doğu Anadolu'da ve Kafkasya ötesinde yaşamış oldukları toponomik bir çok materyallerle kanıtlanmaktadır. Örneğin: Sinop, Akampsis, Arinea, Ansarea, Duapsu, Sunca, Fasis de. Bunu bir çok yazariar belirtmişlerdir. (P. Uslar, A. Gleyne, N. Marr, A. Gren, P. Sisakof, İ. Cabahoşvili, C. Canaşiya, D. Gulina, ve başkaları).

Çoğunlukla deniz kıyısı bölgelerde rastlanılan bu adlar, kuşkusuz eskiden bu yerlerde Abaza-Adıge'lerin yaşadığını kanıtıyor» (3).

«Birbirine komşu olarak yaşayan eski kabilelerden Sanig, Abasg ve Apsig'ler M. S. 1000. de birleşip bir Abhaz toplumu oluşturdular» (4).

«Milâttan önce 4. ve 5. binyıllarda Abhazlar, Adıgelerle ortak bir dil konuşmaktaydılar. Milâttan önce 5-4. yüzyıllarda Abhaz'ların «Apsua» adında bir krallıkları vardı» (5).

ADİGELER: Adıge adıyla anılanlar: Abdzah, Şapsığ, Kabardey, Natuhay (Nathoç), Bjeduğ, Hatukay (Hatkoy), K'emguy, Besleney, Məhoş, Hak'uç (Agoy), Jane, Vubih, Yecerkoş, Mamxoy, (Mamhığ) Çerçeney... vb. lerdir.

«Adıge» kelimesinin kökeni nedir? Bu konuda şöyle denilmektedir: «Yunanlıların (ve önceleri İonyalıların) Adıgey kıyılarında sömürge (koloni) kurdukları M. Ö. VI. yüzyılda Adıgey'de çok sayıda yerli kabileler bulunuyordu. Bunlardan Azak Denizi (Xı Mutve) kıyısında bulunanları kendilerine «Mutvexer» (Yunan telâfuzu ile Meot'lar, yani «Azak Denizliler») adını veriyorlardı. «Mutv'lar» (yada Meot'lar) Karadeniz (Xı Cusve) kıyısında oturanlara (Sind, Kerket, Toret, Pses, Dane, Haniox, Zix, Abasg vb.) da «Dexxer» (Öbür Denizliler) veya «Adexxer» (Öbür Denizliler) adını verdiler. Azak Denize göre öbür tarafta bulunan deniz anlamına gelen «Adexı» ve burada oturanlar için kullanılan «Adexxer» (Öbür Denizliler, yani «Karadenizliler») deyiminden sonraları günümüzdeki «ADİGE» (Adıge) adı türemiş olmalıdır» (6).

«Adıgey (Adıge ülkesi)'deki kazılarda «Antropoid» insanı kemik kalıntıları ile Buzul Devri öncesi insan âletleri bulundu» (7). «Alt Paleolitik (Eski Taş Devri'nin ilk dönemi) de en eski insan yapısı kaba yontulmuş taştan âletler sapsız olarak kullanılıyordu. Bu gibi âletlerin yapıldığı zaman, yüzyıllımızdan 100 bin yıl öncesine rastlamaktadır. İlk insanlara özgü en eski âletler Kafkasya'da Kuban Nehri yakınlarında

Abdzhask kasabasında, Fortopyan Çayında ve Psekups nehri kıyılarında bulunmuştur» (8).

«Neolitik (Yeni Taş Devri)'de ve Bronz Çağında Adıgeyliler yer yüzünün en üstün kültür düzeyine ulaştılar» (9).

«Kuzey Kafkasya'da Neolitik'in sonlarına özgü eşyalar Nalçık kenti yakınında, «Nalçık Mezarı» denilen Agubek köyünde ki mezarda bulunmuştur. Bu mezar Neolitik Çağın en büyük hâtura deposu sayılmaktadır.

Neolitik Çağın sonlarına doğru tarımla birlikte hayvancılık yapıldığı, ortaya çıkarılan büyük ve küçük baş hayvan kemikleri ile oraklardan anlaşılmıştır» (10).

«M. Ö. 4000 yılı sonları ile M. Ö. 3000 yılı başlarında Adıgey kültür ocakları (Maykop, Kuban, Zatişiye, Nalçık) ile doldu.

M. Ö. 3000 sonlarında Maden Devrine geçildi ki, bu dönem Adıgey etnik varlığının oluştuğunu kesinlikle ortaya koymaktadır.

M. Ö. 2000 yılında Proto-Adıge'ler balmumu modellerden yararlanmak suretiyle kilden toprak kalıplarda bakır âletler yapmaya başladılar. Adıge destanının ilk belirtileri bu dönemden gelmektedir.

M. Ö. 1000 de **Kimmerler** Adıgey'e komşu oldular. M. Ö. VI. yüzyıldan başlayarak **İyonyalılar** ve ardından **Yunanlılar** Adıgey kıyılarında sömürge (koloni) ler kurarak yerleşmeye başladılar.

İyonlarla ilişkiler sonucu bir kısım Adıgeyler M. Ö. V. yüzyılın ikinci yarısında **SINDİKA** (yerli adıyla: **ÇINT**) adlı bir krallık kurdular.

M. Ö. VI. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya İran asıllı bir dil konuşan **İskitler**, ardından gene İran kökenli **Sarmatlar** geldiler. M. Ö. I ve II. yüzyıllarda Sarmatlar Adıgey topraklarının çoğunluğunu ellerine geçirdiler. Adıge-Sarmat ilişkileri, Sarmat varlığının büyük çapta Adıgey etnik varlığı içinde erimesiyle son buldu. M. S. I ve II. yüzyıllarda Adıgeleşmiş Sarmatlarla Adıgeyler diğer Sarmatları yenerek Maniç ırmağına değin uzaklaştırdılar. Sarmatların Adıgey etnik varlığı içinde erimelerinin nedeni Adıgeylerin kültürünün, Sarmat kültüründen çok üstün olmasıydı.

Bunun arkasından da Sarmatların soydaşları «Alanlar» Adıgey'de göründüler. Bospor krallığının Hunlar tarafından yıkılması ve bunun sonucu kıyı şehirleri ile yapılan ticaretin son bulması ve Pşız ırmağı sağ yakasında ki baltık tutulan alanların elden çıkması Adıgey yaşantısına ağır bir darbe indirdi ve Adıgey etnik varlığında derin izler bıraktı. Buna rağmen Adıgey kavimlerinin kalıntıları «Adex» ler toparlanmasını bildiler ve «Adighe» (Adıge) adı altında yeni bir yaşantıya geçtiler» (11).

ASETİNLER : Asetinler iki büyük kabileyi kapsar: **İron** ve **Digor**. Asetinlerin diğer adlandırılmaları «**Kuşha**» («**Quche**») «**Oset**», «**Osetin**», «**Oss**», «**Ass**» dir. Çeçenler ve Dağıstanlılar ise «**Hiri**» derler.

Asetinler hakkında iki görüş ileriye sürülmektedir. Birinci görüş «Asetinlerin İran kökenli olduklarıdır. Gürcü tarihçilerine göre Asetinler şimdiki yerlerine Don Nehri boyundan gelmişlerdir. Bizanslılar ise Oset adını bilmezler ve Oset adı yerine «Alan» adını kullanırlarmış. Orta Çağ'da Avrupa ve Arap tarihçileri Asetinlerin «Alan» olduğunu iddia ederler. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Asetinler 1300 yılına değin «Alan» adı altında yaşamışlardır.» (12). İkinci görüşü ileri süren Asetin V. A. Abayev, Gogaliyeti ile Krupnov ve Aleksiyev'e göre «ki bunlar en son ve en yeni araştırmaların sonucunu ortaya koymuşlardır- «Asetinler Kafkasya'nın yerli halkıdır».

Bu bilgilere göre :

Asetinler'in konuştukları dil İran kökenlidir. İran asıllı dil konuşan kavimler gelmeden önce Kafkasya'da yaşamakta olan Asetinler milattan önce II. ve I. yüzyılda Kafkasya'ya gelen Sarmat ve Alanlardan onların dillerini almışlardır.

Dilleri İran kökenli olmakla birlikte antropoloji etnografi, arkeoloji ve etnoloji araştırmaları Asetinlerin Kafkasya'nın yerlileri olduklarını, Adıgey ve diğer Kafkasyalılarla aynı kökenden geldiklerini ortaya koymaktadır.

Ayrıca Asetinlerin Germenlerden geldiği de iddia edilir (13).

VEYNAH'LAR: «Veynah» adı Çeçen ve İnguş'ları kapsayan bir adıdır. «İnguşların asıl adı «**Galgay**» dir. «İnguş» adı «İnguş» veya «Anguş» adlı bir köyden alınmış olup, Galgay'lara Ruslar tarafından verilmiştir» (14).

«Çeçen'lerin ise asıl adları «**Noxçi**» dir. «**Çeçen**» adı, Argun üzerinde ki «Çeçin» adlı köyden alınmış olup, Ruslar tarafından Nohçi'lere takılmıştır. Nohçi; Çeçencede «insanlar» anlamına gelir. Nohçiler, Dizerak Kist (Metskal), Karabulak, Galaş... vb. gibi kollara ayrılırlar. Galgay'lar ise Tsorin ve Xamtin kollarına ayrılırlar» (15).

«Eski Yunan tarihçisi Herodot İskitlerin Derbent geçidinden Ön Asya'ya geçerken Çeçen-İnguşların yaşadığı kısmen dağlık kısmen ovalık bölgelerden geçtiklerini yazar.

Evgeni İgnayevič Krupnov (Akademisyen, tarih bilimleri doktoru ve Arkeologu olup, Kafkasya'nın Eski Demir Çağı Tarihinin tanınmış uzmanlarından) «Çeçen-İnguş tarihine dair eserler» adlı kitabında

şöyle der: «Roma tarihçisi Strabon ve daha sonraları yaşamış olan Plutarch Kafkasya halklarını «Gargarlar» adıyla kaydetmektedir. Ve muhtemelen bunlar Kafkasya'nın dağlık sırtlarında Terek Nehri havzasında, efsanevi Amazonlarla yan yana yaşamışlardır.» Roma tarihçisi Pliniy'de onların burada yerleştiğini ve «Gargar» adıyla tanıdığını yazar

Krupnov şöyle devam ediyor: «özellikle bu toplum (Gargarlar) şimdiki kadar Kafkasya halklarından «Veynah»lar arasında yaşamaktadırlar. Bu kelime İnguş dilinde «Gargar», Çeçen dilinde ise «Gerger» biçiminde kullanılır. Bu benzerlikte onların birbirleriyle çok yakın akraba olduklarını anlatır».

Antropolog Gerasimof tarafından Assinof geçidinde yapılan bir kazıda bulunan M. Ö. 5. yüzyıla ait bir kadın çehresi, bugünkü Veynah kadınlarının yüzüne tam olarak benzemektedir» (16).

«Mîlâttan 2000 yıl öncesine özgü, Bronz Çağından kalma seramikler, Veynah köyü Alxaste'de yapılan kazılarda bulunmuştur. M. Ö. 1000 yılına özgü beyaz macunla çeşitli geometrik biçimlerle süslenmiş seramiklere, kilden klişelere, âletlere ve bronz eşyaya rastlanmıştır» (17).

«Çeçen (Nohçi) ve İnguş (Galgay) kabilelerinin adları ilk olarak 7. yüzyılda yaşayan bir Ermeni coğrafyacısı tarafından anılmaktadır. Kuzey Kafkasya'nın en eski ve en güçlü etnik elemanları arasında yer alırlar. Arkeolojik kalıntıların ve toponominin tanıklığına göre Veynah'ların, Kuzey Kafkasya'nın «yerli kavimleri» oldukları anlaşılıyor. Çağdaş Veynah'ların eski çağlardan beri Kuzey Kafkasya'nın «Daryal Boğazı» ile «Şara Argun» ırmağının yukarı yatağı arasında ki dağlık bölgede yaşadıklarını biliyoruz» (18).

«Çeçenler, diğer yerli Kafkas uluslarıyla akrabadırlar» (19).

DAĞISTANLI'LAR: Dağıstanlı adıyla anılanlar: Andelal, Lak, Tabassaran, Lezgi, Rutul, Agul, Ts'ahur, Hinalug, Dargin, Kist... vb. lerdir.

«Dağıstan üzerine yapılan son araştırmalara göre, bu yörede tarih öncesi çağların ilk evrelerine (Paleolitik-Mezolitik ve Neolitik) kadar inen yerleşim yerleri bulundu. Mezolitik Çağ'dan başlayarak İran yüksek yaylası ile Dağıstan arasında yapılan büyük bir kültür alışverişi olmuştur.

Bu yörede Kafkasya Mezolitik kültür izlerine rastlanmıştır. M. Ö. 1200 den sonra Kafkaslar yoluyla Mezopotamya ve Küçük Asya (Anadolu)'yu etkileyen göç dalgaları sonucunda etnik bakımdan birtakım değişiklikler olmuştur. Bu olayları «atlı göçebe» kavimlerinin sürekli hareketleri izlemiştir» (20).

«**Dağıstan**» adı Türkler, Araplar vb. tarafından verilmiş bir addir. Aslı «**Dakistan**» olup, anlamı «**Dak'ların ülkesi**» dir.

«**Lezgiler**, Kafkasya'da Dağıstan'ın en eski halkıdır. Dağıstan'a öteki göçlerin gelmesi üzerine zor durumda kalan Lezgiler, buldukları bölgeyi bırakarak, Şirvan, Gürcüstan, Kuban ve Terek havzalarına dağıldılar» (21).

Dargin (Dargua), Tabassaran (Tabasakan) lar ile diğer Dağıstanlılar (Rutul, Lak, Agul, Tsahur vb.) da Kafkasya'nın yerlileridir» (22).

«**Avar**'ların asıl adı ise «**Andelâl**»dır. Bu «Avar» adını Ruslar Kumıklardan almışlardır. Kumıkların da bunu bir ad olarak değil, bu kavmin akıncılıklarının anlatımı için bir sıfat olarak «**Avâre**» biçiminde kullandıkları anlaşılmaktadır. Ruslarda bu adı «Avar» olarak almışlar ve bu adı Andelâl'lara takmışlardır.

Aynı şekilde **Laklar**'da Müslümanlığı karşı koymadan kabullendikleri için «**Gazi Kumık**» adıyla adlandırmışlardır» (23).

«Dağıstan'ın **Andis** ve **Avarlar**'ı, Küçük Asya (Anadolu) ve Transkafkasya'nın eski uluslarından bazılarının göç eden unsurlarından çıkmış olabilirler. Özellikle Avarlar, eskiden Kura ve Aras'ın aşağı vâdilerinde yerleşmiş olan eski «**Arnavut**» («**Albani**») larla bir tutulmuşlardır» (24).

Ayrıca, Avarların, gene «Avar» adıyla anılan Türklerle bir ilişkisi olduğundan sözedilmemektedir (25).

«Bundan başka Avar'ların asıl adı olan «**Andelâl**» adında sonda ki «**Lal**» nispet edatı olup, tüm kelime «**And'lara mensup**» anlamını verir» (26). «**And**» adı Kafkasyalı yerlilerin en eski adlarından biridir:

Çerkes dalları hakkında bu ayrıntılı temel görüşlerin dışında, tüm Çerkesler hakkında, Kafkaslıların Kafkasya'nın en eski halkları oldukları ve eski çağlardan beri Kafkasya'da yaşadıkları görüşü bilimsel ve köklü bir şekilde otoriteler tarafından saptanmıştır. Örneğin:

«Antropolist, Etnograf, Kafkas Bilim Uzmanı, İsviçreli **Prof. Eugene Pittard**; Çerkeslerin Keltler, İngilizler, Almanlar gibi Arien ırkından geldiklerini kanıtlamıştır. Âri (:Yarı kumralı) grubuna bağlı olan Çerkesler Pittard'a göre tarih içinde ki yaşamı izleyerek, karışma oranı, fizyolojik esaslara, kan ve kafa yapıları hakkında ki Antropolojik açıklamalara dayanarak Çerkesleri şöyle tanımlar: «Beyaz renkli, kestane (kumral) saçlı, elmacık kemikleri yüksek, kaş kemik yayları kalkık, elâ gözlü, çekme burunlu, ince uzun boylu, güzel yapılı insanlar» der. Karakterlerini ise: savaştı, otoriter, ırkçı, ve dinamik olarak tanımlar» (27).

«Ünlü Kafkasolog Arthur Byhan'a göre ise: «Kafkas ulusları arasında Kafkasyalı dediğimiz asıl Kafkasyalı, yahut da daha iyi bir deyimle Lezgi, Çerkes ve Gürcü gibi üç ad altında toplanmış olan **Paleo Kokazyen (asıl Kafkasyalı)**lar, etnologlara derin bir saygı duygusu vermektedir Gerçekten, bunlar, **Bask**'larla belki de eski **Etrüsk**'ler ve büyük etnik aileden kalanlar, **İndo-İranyen** (Hint-İran, Ermeni, Arnavut, Grek-Lâtin, Kelt, Germen, Slav, Baltık) ler gibi **İndo-Avrupa**'lıların gelişmesinden önce oraların ilk yerlilerini oluşturmuşlardır...

Byhan'a göre: Paleo-Kafkaslılar iki ırk dünyasının baskısına uğradılar. Bunlardan biri güneyden beliren **Hint-Avrupa** (İran, Ermeni, Anadolu) baskısı, ikincisi ise kuzeyden gelen **Turano-Mongol** baskısı. Paleo-Kafkaslar bu iki baskıya karşı korunmayı başardılar» (28).

«Öjen de Gut'a göre: Kafkas kavimlerinden Çerkes-Abaze, Lezgi ve Çeçenler çeşitli nedenlerle **Avrupa'dan Asya'ya** göç eden kabilelerin Karadeniz kıyılarında kalan döküntüleridir. Yani aslen Avrupa'lılardır ve Turan'lılarla ilgileri yoktur. Ari ırktan (kumral ve beyaz) dırlar.

Kafkas bilimleri dalında söz sahibi olan Ernest Chantre ise Çerkeslerin dünyanın bazı yerlerinde olduğu gibi Kafkasya'da da çok eskiden beri bulduklarını ileri sürer» (29).

İslâm Ansiklopedisi'nde bu konuda şöyle denilmektedir: «Çerkesler'in Kafkasya'daki yurtlarına ne zaman ve nereden geldikleri tartışmalı olmakla birlikte, milâttan önce VI. yüzyılda Karadeniz'in bütün doğu kıyılarını işgal ettikleri tahmin edilmektedir» (30).

Türk Ansiklopedisi de Adıgelelerden «Kuzey Kafkasya'nın yerli uluslarından bir küme» (31) diye söz etmektedir. Gene aynı Ansiklopedi Çerkesler için «Kuzey Kafkasya'da oturan yerli uluslardan birine verilen ad» demektedir.

Kafkas dillerine gelince bunun üzerinde tartışmaya gerek yoktur. «Kafkas dilleri milâttan önce IV bin yıldan milât sıralarına değin Önasya ve Akdeniz çevresinde konuşulan dillerin (Elam, Sümer, Kas, Hurri-Hatti, Haldi, Karya, Alaşya, Eski Girit, Etrusk, İber vb.) günümüzde yaşayan üyelerindedir» (32). Kafkas dillerinin Hint-Avrupa ve Ural-Al tay dilleriyle hiç bir ilgisi de olmayıp, bağımsız bir dil familyasıdır (33) Yalnız Asetinler, İran asıllı bir dil konuşurlar.

Bundan başka Kafkasya'da, Kafkasya asıllı olmayan çeşitli azınlıklar vardır.

Bunları iki gruba ayırıyoruz:

1) Turana Moğol grubu: Bu gruba girenlerden Kalmıklar Moğol asıllı olup, 17. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya gelmişlerdir. Noğaylar 16. yüzyılın ikinci yarısında, Kumıklar gene aynı zamanlarda Kafkasya'ya yerleştiler. Bunlardan başka Tatarlar, Azeriler, Balkarlar, Türkmen, vb ler bu gruba girerler.

2) Hint-Avrupa grubu: Ermeniler, Kürtler, Tat (Dağlı Yahudi) lar, Ruslar, Ukraynalılar, Yunanlılar vb. lerdir.

Bütün bu yazdıklarımızdan anlaşılmaktadır ki Kafkasya'da azınlık durumunda bulunan birtakım Turano-Mongol gruplar dışında Kafkasya'nın özünü oluşturan Abhaz, Adıge, Asetin, Çeçen-İnguş, Gürcü, Dağıstanlı adı altında ki uluslar Kafkasyanın yerli halklarıdır. Bilimsel araştırmalar ve öteden beri sürdürülen arkeolojik kazılar bu gerçeği bir çok kez kanıtlamıştır.

Bu durumda milâttan binlerce yıl önce Kafkasya'da yaşadığı bilinen Asetin, Gürcü, Lezgi, Çeçen-İnguş, Abhaz ve Adıge'leri milât sıralarında Orta Asya'dan yapılan göçlerle Kafkasya'ya yerleşmiş Turaniler olarak göstermek hiçbir zaman gerçeklerle bağdaşmaz. Durum böyle olunca da çeşitli politik çıkarılar gözeterek Kafkasyalıları Orta Asya'ya ve diğer bir çok uluslarla bağlantılı göstermek hem gerçekleri inkâr etmek, hem de gülünç bir duruma düşmekten başka bir işe yaramaz.

1 - 3) Kaf. Kül. Der. Cilt: 3. sayı: 11, say: 12, 13, 15.

4) Kaf. Kül. Der. Cilt: 5. sayı: 20, say: 35.

5) Kaf. Kül. Der. Cilt: 10. sayı: 39-42, sayfa: 5.

6 - 7 - 9 - 11) Kaf. Kül. Der. Sayı: 39-42. «Adıgey (Çerkesya'nın Kısa Tarihi».

12) Kaf. Kül. Der. Cilt: 5. sayı: 19, say: 12.

2 - 8 - 10) Kaf. Kül. Der. Cilt: 2, sayı: 7, sayfa: 6.

13 - 19 - 24) W. E. D. Allen. «1828 - 1921 Türk - Kafkas Sınırsındaki Harplerin Tarihi» say: 12-13

14 - 15 - 17) Yeni Kafkas, 1961, sayı: 26 (50), say: 15.

16) Kaf. Kül. Der., Cilt: 1, sayı: 5, sayfa: 6.

18) İslâm Ansiklopedisi, madde: Çeçenler; Çerkesler.

20 - 21 - 22 - 25) Meydan-Larousse Ansiklopedisi, maddeler: Dağıstan, Lezgiler, Dargua, Tabasakan, Avar Türkleri.

23 - 26) Tarihte Kafkasya, sayfa: 144, 145.

27) Yeni Kafkas, sayı: 12, sayfa: 7.

28) Yeni Kafkas, sayı: 29 (53), sayfa: 9.

29) Şimali Kafkasya, sayfa: 30, 31.

31) Türk Ansiklopedisi, madde: Adıgeleler.

32) Kaf. Kül. Der. Cil: 10, Sayı: 39-42, Say: 92.

ÇERKES TEAVUN CEMİYETİ

(Çerkes Yardımlaşma Derneği)

1908 — 1923

Dr. GÜSAR V.

Dünyada ki bütün yaratıklar, hayvanlar, bitkiler soyların üremesi için nasıl çabalıyorlarsa insanlar da bu doğa yasasına uyarak morfolojik soylarının sürüp gitmesi için çalışmaları gerekiyor. Gerçekte bunların birkısımının kendileri ve soyları bozulmuş, melezişmiş yada yok olmuştur. Yalnız tarihte adları kalmış olan uluslarda bir hayli... Örneğin; Sümerler, Fenikeliler, Babililer, Kartacalılar, Romalılar ve başkaları. Gerçek sadırgan kavimler uluslar, çevrelerinde bulunan bu ulusları yok etmişlerdir. Büyük balıkların küçük balıkları yuttukları gibi.

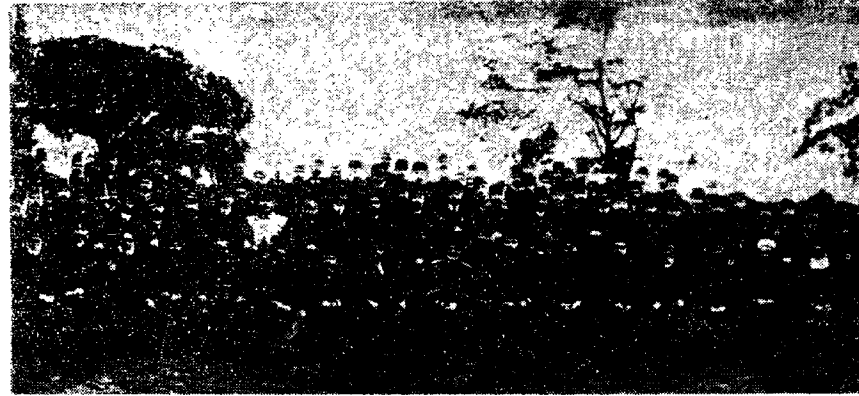
Çarlık Rusyası yönetiminden kaçıp özgürlüğe, anayurdu bırakıp şuraya buraya göç eden Çerkesler nede olsa buluşmak, birbirleriyle dertleşmek, yardıma kavuşmak için çeşitli ülkelere yönelmişlerdi. Bunların çoğunluğu - bir milyondan fazlası - komşuları ve İslâmiyetin başı bulunan Halifenin ülkesine sığınmıştı. Gerekli olduğu kadar geniş bölgelere ve birazda siyasal düşüncelerle ülkenin her yönüne dağıtılmışlardır. Arnavutluk, Rumeli, Doğu illeri, Mezopotamya, Ürdün, Suriye ile Anadolu, Romanya ve Bulgaristan'a gidenlerde bir yana.

Osmanlı ülkesi o dönemlerde ayrı ayrı diller konuşan, gelenekleri birbirine benzemeyen, uymayan bir çok ulusun yaşadığı bir ülke. Basra Körfezi, Hint Okyanusu, Kızıl Deniz, Akdeniz, Karadeniz ile çevrelenen bu ülkede sayısal olarak Araplar, Türkler, Kürtler, Arnavutlar, Çerkesler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve başka uluslar yer alırlardı.

1908 yılının 23 Temmuz günü Osmanlı Padişahının diktatörlük rejimine son verilmiş, Meşrûtiyet rejimine geçilmiştir. Halk artık özgürlüğe kavuşuyordu. «Yaşasın özgürlük, adâlet, eşitlik ve kardeşlik» bağırışları kulakları şarsıyordu tüm ülkede. İşte bu özgürlükten yararlanan uluslar; ulusal dil, tarih, gelenek ve özel benliklerini açıkça göstermeye başladılar. Araplar «**Elmüntedeledebi**», Türkler «**Türk Ocağı**», Kürtler «**Hivi**», Arnavutlar «**Başkıım**», Çerkeslerde «**Çerkes Teavun Cemiyeti**»ni kurdular. ulusal özelliklerini belirttiler, gazete ve dergiler ile ulusal dillerinde kitaplar bastılar, kültürlerine önem verdiler. Arkasından ulusal dilde okul açtılar.

Gerçek Çerkeslerin de bu yöneltlerden uzak kalmadıkları görülüyordu. Bir çok idealist bilginler içinde bir kaç Mareşal, bir çok Paşalar,

ünlü yaşlılar, doktorlar, yazarlar, mühendisler, avukatlar, subaylar, memurlar ve üniversiteli gençler de göreve katılmışlardı. Evet! Meşrûtiyete giriş tarihi olan 23 Temmuz 1908 tarihini sembolize eden Çerkesler Ağustos başında ilk toplantılarını Şeyh Şamil'in oğlu Gâzi Mehmet Paşa'nın Koska'daki konağında yaptılar ve «Çerkes Teavun Cemiyeti»ni kurdular. Cemiyetin kültürel, sosyal anlayış ve yaşantısını belirten tüzüğü hükümete sundular ve bir toplum derneği olarak yer aldılar. Bu toplantı da kimler yoktu» başlarında Mareşal Merted Abdullah Paşa, Mareşal Berzek Zeki Paşa, Therxet Ahmet Cavit Paşa, Lox Ahmet Hamdi Paşa, ünlü yazar Haghur Ahmet Mithat Efendi. General Poox Nazmi Paşa, General Şaplı Osman Paşa, Kurmay Binbaşı Met Çunatuka İzzet, Prof. Aziz Meker, ... vb.

İstanbul Çerkes Teavun Cemiyeti Kurucuları. (1908).

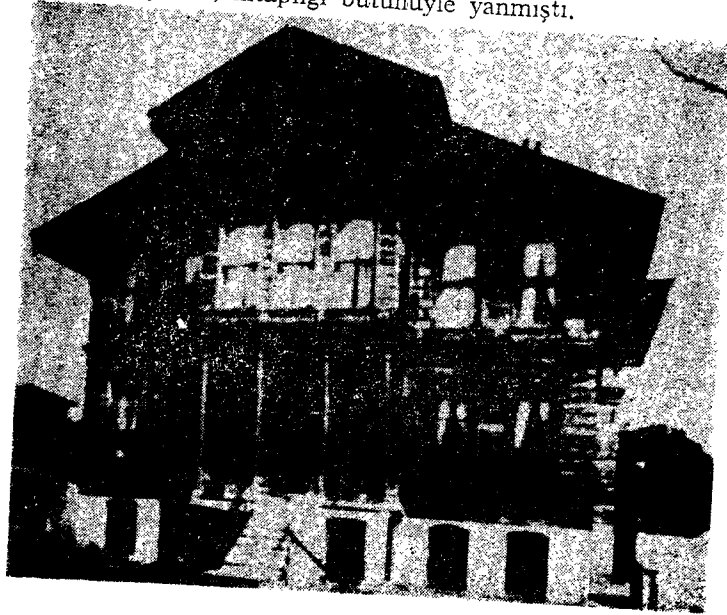
Gerçek kalabalık ve çeşitli toplumların içinde bulunan bilginlerin, ateşli ve idealist üniversite gençlerinin amaç ve düşünceleri üzerinde durmak akla gelen ilk konudur. Bunları açıklamak, kapalı perdesi olmayan bu yerinde güzel toplumu, açık oturumu, göz önüne getirip belirtmek ve her yönden açıklamak gerekiyor.

Görülüyor ki, o güzelim anayurttan uzaklaşmış, dağılmış Çerkes toplumuna yön vermek, onları atalarına yaraşır bir toplum biçimine sokmak, varlıklarını, özelliklerini, dillerini kaybetmemek, tarihlerini, geçmişlerini onlara öğretmek, tüm anlamı ile iyi bir insan, kültürlü bir

hemşeri yetiştirmek yetişkinler için kutsal bir görevdir. Göçün verdiği üzüntüler ve sıkıntılar altında bunalıp sinmiş bu insanları diriltmek, onlara insan olduklarını aşlamak, göstermek, onlarla kucaklaşıp bağdaşmak, yardımlaşmak, öteki uluslardan geri kalmamalarını düzenlemek, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda kimseye gereksinme duymamak, tâlimat vermek görevi düşüyor bilginlere, kültürlü kişilere ve başta üniversiteli gençlere...

Bu arada anayurt Kafkasya'nın, Çerkesya'nın kurtarılmasını şunun bunun elinde tutsak kalmamasını, özgür, bağımsız, mutlu bir ülke olmasını da istiyorlardı. Bilirlerdi ki bağımsız, özgür Kafkasya; Türkiye için kuzeyden gelmesi olağan saldırılara karşı demir çember gibi, Çin seddi gibi geçilmez bir duvar olacaktır. Bu yönden anayurt uğrunda çalışmak her yönden kutsal bir borçtur. İşte bu anlayış, davranış, bu bırakılmaz sevgi ve kararlılık onları Çerkes Teavun Cemiyeti'ni kurmaya yönelten ikinci konu oldu.

Dernek Koska'daki binadan sonra, Aksaray'daki bahçe içinde bir yapıya ve daha sonra Fâtih'te Sarıgüzel'de satın alınan binaya geçmiş, Fâtih yangınından sonra Divanyolu'nda ki bir yapıya taşınmıştı. Fâtih yangınının da eşyaları, kitaplığı bütünüyle yanmıştı.

Istanbul, Aksaray'da Çerkes Teavun Cemiyeti'nin yapısı (1913 - 1917).

Çerkes Teavun Cemiyeti kültürel çalışmalarında ilk önce «ulusal okullar» üzerinde durmuş Çerkesya ile çok ilgilenmiş, orada okullar açılmasına yardımcı olmuştur. 1910 yılı başlangıcında Düzce'nin Çalıcuma köyünden sayın İbrahim Xızelt Çerkesya'ya gönderilen ilk öğretmen olmuş, gittiği yer olan Kuban bölgesinde Bjeduğsçal iline bağlı «Penexes» köyünde altı sınıflı özel bir okul açılmasına öncü olmuştur. Okulda dersler Çerkesçe olup 21 kitap okutuluyordu. Üçüncü sınıftan başlamak üzere de Rusça dersler veriliyordu. Okulun açılış töreni çok güzel olmuş, törende Krasnodar (Qalefo) merkez kadısı Hacı Mehmet Efendi ile bir çok davetliler bulunmuş, konuşmalar yapılmış, kurbanlar kesilmiş, yemekler yenmişti. Yine Çerkesya'da Kuban'da «Vulapş» (Uılapş)'da bir ilkokul açıldı. Arkasından «Tuxhtemquey»'de bir ilkokul açılıyor. Aynı tören yapılıyor. Üstelik bu törene çevrenin Rus Amirleri de katılıyor.

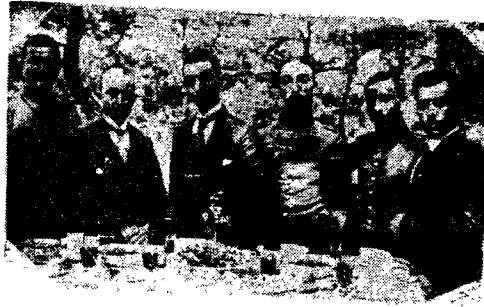

Çerkesya'da Tuxhtemquey İlk Okulu (1912).

1911 de «Gubequey» köyünde yine yeni bir ilkokul açılıyor ve müdürlüğüne Sayın Muhammed Habib getiriliyor. Aynı tarihte (Ekim ayında) «Bijhaqueyaç» da bir ilkokul açılıyor. Müdürlüğüne yine İstanbul'dan gönderilen Harun Tieseruk atanıyor. Diğer okullar bunu izliyor.

1913 yılı başlangıcında Çerkes Teavun Cemiyeti Genel Sekreteri için kuzeyden gelmesi olağan, imansız saldırılara karşı demir çember

Nuri Tsaço (*) Kafkasya'ya gönderiliyor. Nalçık'ta bir lise ve yanında birde öğretmen okulu açıyor. Övgüye değer hizmetlerde bulunuyor. Yine bu yıl içinde dernek üyelerinden **Yusuf Suat Neğuç** (*) Kafkasya'ya gönderilmiş ve orada çalışan arkadaşlarına katkıda bulunmuştur. Ancak Rus Hükümeti 1911 yılı bitiminde Kuban'da bulunan ilkokul öğretmenlerinin Osmanlı uyruklu bulunmasından ötürü bu öğretmenlerin görevlerinden çekilmesini istemiştir. Bunun üzerine halk genç ve çalışkan 36 din adamını Tuxhtemquey Okulu'nda toplamış, üç ay kursa sokmuş ve üç aylık olarak 1500 Ruble ayırmışlardır. Gerekli kitapları İstanbul'dan, cemiyetten istemişler ve bu kitaplar kendilerine **ikinci baskı olarak** gönderilmiştir. Bunu gören Ruslar fazla üstelememişlerdir.

Çerkes Teavun Cemiyeti üyelerinden, İstanbul Tıp Fakültesi öğrencilerinden bir grup. Soldan sağa: Musa KUNDUX, Nedim JANKAT, Zekâi ZEYF, İbrahim JUV, Vasfi GÜSAR, Fâzıl MARŞAN. (Büyük Ada, 1917).

Uzun süre Çerkes Teavun Cemiyeti Başkanlığı yapan
Ahmet Cavit THERXET Paşa.

Temelinde bu din adamları (imamlar) ilk eğitimlerini Çerkesya'da yaptıktan sonra Arapçayı öğrenmek ve din dersleri almak üzere Dağıstan'a giderler ve oradan dinsel icâzet alırlardı. Ülkelerine dönünce din görevlisi olurlardı.

(*) Öğretmen Tsaço Nuri ile Yusuf Suat Neğuç Sovyet yönetimi sırasında neden ise idam edilmişlerdir. Rahmetle anarız.

Yalnız şunu da burada eklemek gerekir ki Adıgey (Çerkesya)'da ilk ilkokul 1880 yılında «İncik» yakınlarında «Bıberdquaje» köyünde açılmıştır. Bu okulun Avrupa okullarına benzeyişi, yatakhânesi, ders-hâneleri, kitaplıkları ve ayrı olarak iki yapıyı kapsamasıdır. Bu bilim yuvasının öncülüğünü o tarihlerde Kuban Kadısı olan **Meker Ömer Efendi** yapmıştır. Bu okulda uzun süre öğretmenlik yaparak ulusal duygularla öğrencileri aşılayan öğretmen **Şarmat Beslen** ile **Kulay Dudaruk** olmuşlardır. Ondan sonra bu çeşit okulları çoğalmaya başlamıştı. O zamanlarda, bugünkü gibi Rusça dersler Çerkesçe derslerden daha çoktu.

Ğ U A Z E

Çerkes Teavun Cemiyeti çalışmalarını daha da genişletmek, amaçlarını hemşerilerine ulaştırmak, kültürel çalışmalara hız vermek üzere plânladığı organı kadrosuna aldı ve Çerkesçe «yol gösteren, kılavuz» anlamına gelen «Ğuaze» adıyla bir gazeteyi yayına soktu. 2. Nisan 1911 de ilk sayısını çıkardı. Gazetenin imtiyazlı sahibi Yusuf Suat Neğuç, sorumlu müdür Tefvik Xit idi. Yusuf Suat Hukuk Fakültesi mezunu, Tefvik Talat ise Mülkiye son sınıf öğrencisiydi. Gazete Teavun Cemiyeti'nin dili ile konuşuyor, derneğin amacını halka ulaştırıyordu. Haftalık olan gazete 8 sayfalıktı. Türkçe çıkan gazete Ağustos ayından sonra Türkçe-Çerkesçe çıkmaya başladı. Irak, Suriye, Mısır ve Ürdün'e de gidiyordu. Sesini oralara kadar uzatıyordu. Bir yönden de amacı Kafkasya ileydi. Anayurttan haberler veriyordu. Kafkasya yönünden hemşerileri uarmaya çalışıyor, uykuya dalmış olan aslanları yayınları ile uyandırıyor. Hattâ bir yazısında «Artık Kafkasya'nın havasını duyuyoruz, Kafkas ata mezarlarımızın yeridir, uğruna can ve mal verilecek ülkedir» diyordu. «Ğuaze» Türkiye'de yayınlanan «ilk Çerkes Gazetesi» idi.

Birinci sayıda ilk yazıyı «Sosyal Yardımlaşmanın Başlangıcı» adı altında Tahir Hayrettin Tleş Paşa yazmıştır. Bir süre Osmanlı Sadrazamı bulunan Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğluydu. İstanbul'da çıkan «Sahrah Gazetesi»nin sahip ve başyazarıydı. Fransa'da eğitim yapmış ünlü bir kişi. İkinci yazı Hayriye Melek Xunç Hanım'ın «Bir Savaş Hikâyesi» adlı yazısıydı. Üçüncü yazı da Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi Lutfullah Şav'ın «Tarih sayfaların da Şeyh Şamil» adlı yazısıydı. Lutfullah Şav İsviçre ve Fransa'ya gitmiş, doktora yapmış değerli bir kişi. Sonradan Türkiye'nin Suudi Arabistan elçisi iken Cidde'de ölmüştür.

Ğuaze Gazetesi sayfalarında kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik konularda güzel yazılar çıkan bir gazete. Yazarlar arasında Tahir Hay-

rettin Tleş, Hayriye Melek Xunç, İsmail Meney, Hayrullah Süleyman Yedik, Rekinda İsmail Zühtü, Ömer Hilmi Tsey, Aziz Tutereş, Şemsettin Tleseruk, Dr. M. Ali Pçihaluk, Süleyman Tefvik Ajuğuey vb. yer alırlar. İki yıl süreklî çıkan gazete Birinci Dünya Savaşın da kapandı. Yazarların hemen çoğu askere ve cephelere gitmişlerdi. Bir çok ileri gelen hemşeri ve dostlar derneğe ve gazeteye yardımlarını esirgememişler. Örneğin, şimdiki para ile: Şehzâde Cemalettin Efendi (56.000 TL), Eski Hidiv İsmail Paşa'nın Hanımı Cenanyan Hanım (42.000 TL), Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın Annesi (37.000 TL), Ürdün (Amman) de Mirza Paşa (24.000 TL), Mısırlı Mahmut Sırrı Xume Paşa'nın Hanımı (22.400 TL), Mısırlı Prens Abbas (22.400 TL). Şimdi hayatta olmayan bu hemşeri ve dostları saygıyla anarız.

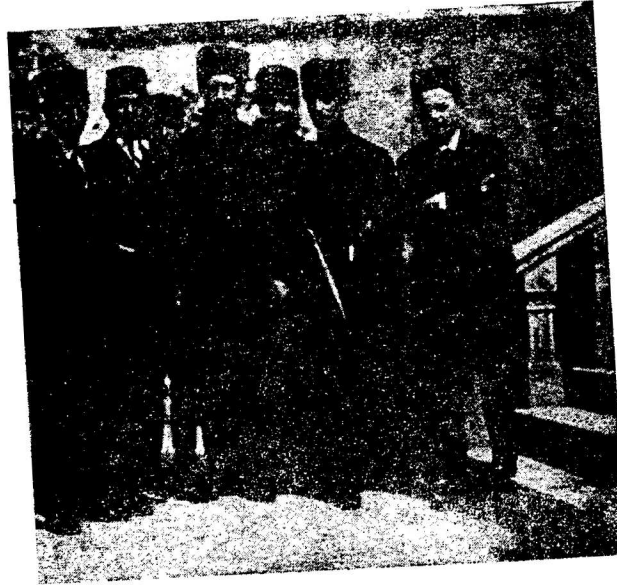
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI : Harp patlayınca Türkiye yabancı devletlerin yönetiminde bulunan İslâm Uluslarının özgürlüklerine kavuşmalarını istiyor desteklemeyi düşünüyordu. Bu idealin başında da Tunuslu «Ali Baş Hanba» geliyordu. Ali Baş Hanba, Türkiye ile de ilişkide bulunmuş, savunduğu Tunus, Mısır, Cezayir, Fas sorunları yanında Kafkasya, Kırım, Türkistan ile Hindistan ve benzerleri için düşüncelerini açmış ve işbirliğine girmişti. Rus yönetimi altında inleyen ulusların liderleri ile ilişkilerde bulunuyordu. Türkiye için en önemli olan Kafkasya, Kırım ve Türkistandı. Cepheye bir çok Çerkes asıllı komutanlar gönderilmişti. 10. Kolordu Komutanı Ahmet Fevzi Big Paşa ve sonra bunlara eklenen Mursel Baku Paşa, Tümen Komutanı Süleyman İzzet Tsey, Cemil Cahit Therxet hep oralandı. İmam Şâmil'in akrabalarından Mehmet Fazıl Dağıstani de Kürt ve Arap aşiret alaylarıyla Kafkas Cephesinde.

Savaş Kafkasya'nın da bağımsızlığı ve özgürlüğü yönünden yaralı bir savaş olduğundan Çerkesler hangi cephede olursa olsun hayatlarını fedâya büyük bir sevk ve coşkuyla koşuyorlardı. Dernekte onları kamçılayan bir elemandı. Kendiliğinden cephelerde şehit olan gençlerin bir çoğu dernek üyesi değillermiydi? Şanlı Fuat Romanya'da, Şemsettin Bağ, Hâlit Txuğa (Mareşal Deli Fuat Paşa'nın oğlu), Cafer Sevej ve çaha başkaları derneğin ateşli üyeleriydiler.

1915 sonlarında Mareşal Fuat Txuğa Paşa'nın başkanlığında Dr. İsâ Ruhî Paşa, Prof. Aziz Meker, Prens Maçabelli (Gürcü), Kâmil Bey (Gürcü) ve Selim Bey (Azerbeycanlı) den kurulmuş bir kurul Almanya ve Avusturya Hükümetleri katında Kafkasya'nın büyük devletlerin himayesinde konfedere bir devlet durumunda olması isteğiyle Avrupa'ya gönderilmişti. Bu kurul 1916 yılı başlangıcında Berlin ve Viyana'da

güzel kabul görmüşler ve o hükümetlere birerde memorandum (muhüra) vermişlerdi. Alman Dışişleri Bakanı Von Yaghof'dan güvence, Avusturya'dan uygun karar almışlardı. Dernek bununla da yetinmeyecek 27 Haziran 1916 yılında İsviçre'de, Lozan'da toplanan «Esir Milletler Kongresi» ne Prof. Aziz Meker ile Şâmil Şapli Beyleri gönderdi. Kuzey Kafkasya'nın hakları savunuldu. Hükümette derneğe her zaman teşvik edici bir tutum takınmış, Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın annesi Çerkes olduğundan yardımın daha çok olmasında yararı dokunmuş ve birleşik yardımı savunmuştur.

Ancak dernek özellikle bir sosyal ve kültürel dernek olduğu için üyeler ikinci bir politik derneğin kurulması gereği üzerinde durmuşlar, «Şimali Kafkas Cemiyeti» adı altında bir dernek kurmuşlar ve Beyoğlu'nda, İstiklâl Caddesinde faaliyete geçmişlerdir. Cemiyetin başkanlığına Millî Ajans Müdürü Hüseyin Tosun Şapli Bey'i getirmişlerdir. Çerkes politik tarihinde önemli rol alan Şimali Kafkas Cemiyeti, her zaman Kuzey Kafkas delegeleriyle ilişki ve yardımda bulunmuşlar,

Kuzey Kafkas Cumhuriyeti Delegeleri :
Soldan sağa : Hüseyin Kadri Şapli, Rauf Orbay (Ç'ençe), Muhammed Kadı, Haydar Bammat ve Abdülmecit Çermoy, Rauf Ç'en;e'nin arkasında Aziz Bey. (1917'de).

aracılık yapmışlar, ortak sorunu savunmuşlardır. Çerkes Teavun Cemiyeti görünüşte seyirci bulunuyordu. Zâten üyeleri de Şimalî Kafkas Cemiyeti'nin kurucuları ve üyeleri idi.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin yenilgisi üzerine İstanbul'a giren İngilizler, müttefikleri Rusların hatırı için Beyoğlu'nda ki Şimalî Kafkas Cemiyetini 1919 da kapattılar. Bu dernek kapatılınca üyeler çalışmayı Çerkes Teavun Cemiyetine aktardılar ve derneğin Beyazıt, Bakıcılar'da ki yapısında çalışmaya başladılar. Derneğin Başkanı Haliç Şirketi Müdürü «İsmail Xasig» Bey idi. Irak Suriye ve Ürdün Türkiye'den ayrılmış, bir kısım üyeler cephelerde şehit olmuş bazıları da yeni eklenmişlerdi. Bir gün yönetim kurulu toplanmıştı. Başkan, İsmail Xasig, üyelerden iki din adamı; sarıklı Şemi Time, Meretuka Hacı Ahmet Efendiler, Dr. Kâzım Lakay, öğretmen Mustafa Bütbe ve ben. Birinci Dünya Savaşı sonlarında Kafkas çalışmaları için Harbiye Nezareti tarafından derneğe verilen paralarından elde olanı üzerinde duruldu. Ordunun Kafkas Cephesinden döndüğünü gören yöneticilerden Meretuka Hacı Ahmet Efendi, «Ordu Kafkas'tan döndü. Elimizde ki parayı Türkiye'de hayır işlerine harcayalım» dedi. Üsteleyince de durumu göz önüne alan yönetim kurulu üzülererek «hesaplara bakalım» kararına vardı. Ben ve İsmail Bey seçildik. Şemi Time ve Dr. Kâzım Lakay hiç tarafdar değillerdi. Bir aralık Time bana göz kırptı. Durumu anlamıştım. İsmail Bey ile hesapları inceledikten sonra, «verilen paraların tümü harcanmıştır» kaydı ile bir zapt tuttuk ve parayı kurtarmış olduk. Para her zaman ki gibi Kafkas işlerine harcanmıştı. (Meretuka, Kafkas konusundan çok Halife tarafı bir kimseydi. Kurtuluş Savaşı sonlarında Askerî Harp Divanı eliyle Balıkesir'de idam edilmiştir.)

Bir anı :

Dernek Aksaray'daki binasına yeni taşınmıştı. Yıl 1914 başlangıcı. Bir gün derneğin giriş yerinde, salonda genç tıp ve harbiyeli arkadaşlar görüşüyorduk. İçeri bir deniz subayı girdi. Ve girince hemen secde eder gibi yüzünü yere koyup öptü. Şaşırılmıştık. Ayağa kalkınca askerce selâm verdik hepimiz. Arkasından, «Bu kutsal yere ilk defa geliyorum, mutlu ve başarılı olsun» dedi. Biraz sonra öğrendik, Uzun yaylalı Yüzbaşı Şiğluğa Hamit Bey imiş.

Yıl 1914. Harbiye Okulu öğrencisi İzmitli Necmettin Mamxoy; bir arkadaşıyla Emekli Orgeneral Ahmet Abuk Paşa'nın (***) Beşiktaş'taki konağına gitmişler, derneğe dâvet etmişler, alıp getirmişler. İçeri girince: «Çocuklar ben yaşlandım. Almayınız aranıza, tekaüdüm, tekatid»

diye kısmen ciddi konuştu. Gençlerde «Siz bizlerden daha gençsiniz Paşam» dediler. «Peki, peki» dediğinde yanında ki iki kişi ellerini öptüler.

Birinci Dünya Savaşı bittikten; dernek yalnız sosyal ve kültürel konularla uğraşiyor, okullarda bulunan öğrencilerle ilgileniyor, yardımlarda bulunuyordu. Hayır işlerine bakıyordu. İstanbul işgâl edilince yeni hükümet Eylül 1923 de verdiği emirle derneği kapatmış, bir daha da açtırmamıştır. Hükümet 1950 yılında demokrasiye ve insan hakları evrensel beyannamesine imzasını atıncaya kadar geçen 27 yılda üzüntü ve korku içinde kalan Çerkesler artık özgürlüğün ne olduğunu yavaş yavaş anlamaya başlamışlardır.

Yazımızda adları geçenerden; vefat edenlerle kültürel ve sosyal yaşantımızda büyük emek ve yararlılıkları görülen hemşerilerden Hafız Süleyman Natxo, Fetgeray Şöenu, Kudey Berduka, Sâlih, Salâhattin Tamux, Şeyh Zahid Gûsar, Ömer Hikmet Masvedz, Abdurrahman Tleseruk, Hafız Zekeriyya Getux, Akif Tuğun, Hağunduka Azmi Beylerden hayata gözlerini yumanlara rahmetler diler hâtıralarını saygıyla anarız.

(**) Abuk Ahmet Paşa, Mütâreke yıllarında Harbiye Nâzırı olmuştur.

Çerkes Alfabeti Üzerine

AYDEMİR İ.

Çerkesler genellikle son zamanlara kadar yerleşmiş bir yazı diline sahip olamadılar. Bilimsel araştırmalar bu konuda bize birtakım ip uçları vermektedir. Özellikle Abhazlar ve Adıgelerin milâttan önce 1300 yılına değinen çağlarda birtakım yazılı tabletlerine rastlanmaktadır (bulunanı M. Ö. 1300 yılına âit olup, Proto-Abhaz dilinde yazılmıştır). Ancak Çerkesler bilinen ilk alfabelerini İslâmiyetin Kafkasya'ya girmesinden sonra Arap harfiyeriyle oluşturmuşlardır. Ayrıca Çerkes göçünden sonra bazı Çerkes aydınları İstanbul, Suriye, ve Ürdün'de Çerkes alfabesi üzerindeki çalışmalarını sürdürdüler. Daha sonraları Bolşevik İhtilâlinden sonra Kafkasya'da Lâtin harfiyeriyle bir yazı dili oluşturuldu. Fakat, bu yazı türünde uzun ömürlü olmadı. Çeşitli nedenlerle lâtin alfabesi kaldırılarak bugünkü Kiril alfabesi Çerkeslerin yazı dili olarak kabul edildi.

Kafkasya dışındaki (Türkiye, Ürdün, Suriye ve İsrail) göçmen Çerkeslerin ana yurtları Kafkasya ile sürekli ilişkiler kurmaları sonucu

Kiril Alfabetesi buralarda da benimsenmeye başlandı. Şu anda bu yazı türü ile okuyup yazma ve mektuplaşmalar artan bir hızla sürdürülmektedir. Son zamanlarda bazı Çerkes aydınları kiril alfabesine karşı çıkmakta, bu konuda şu önerilerde bulunmaktadırlar:

1) Kiril alfabesi Rus kökenli harflerdir, bu harflerle yazılan bir çok eserde ideolojik propagandalar yapılmaktadır.

2) Çerkes toplumu bu harflerle yazılmış yazıları okuyup yazmak tan çekinmekte, özellikle tutucu çevrelerin baskısı altında kalmaktadır.

3) Kiril harfleri lâtinden daha zor olup bunları okuyup yazmakta güçlük çekmektedirler.

4) Bütün bu sakıncalar göz önüne alınarak lâtin harfleri esasına dayanan yeni bir alfabe oluşturulmalıdır.

Yukarıda belirtilen nedenlere dayanarak bazı aydınlarımız yeni bir alfabe oluşturma çabası içindedirler. Kanımıza göre ileri sürülen bu sakıncaların hiç birisi geçerli değildir. Her şeye karşın Kafkasya dışında ki Çerkeslerin büyük bir çoğunluğunun benimsediği kiril alfabesiyle okuyup yazmanın sürdürülmesi gerekmektedir.

Yukarıda dört madde olarak ileri sürülen görüşler bütünüyle yanlıştır. Şöyle ki:

1) Bugün Kafkasya'da kullanılan ve Rus'lardan alındığı ileri sürülen Kiril harfleri Rus harfleri olmayıp eski Greklerin alfabesidir. Ruslar onlardan almıştır. İdeolojik propaganda yapıldığı yolunda ki iddialara gelince bu tür propagandalar zaten Türkiye'de öteden beri Türkçe yazılarla sürdürülmektedir.

2) Tutucu çevrelerce Çerkesler üzerinde bir «baskı niteliği taşıyan» bu davranışlar karşısında uyanık olmak, daha açık bir deyimle «gürtültüye papuç bırakmamak» en doğru hareket şekli olacaktır. Bugün Türkiye'de Türk olmayan bir çok topluluklar çeşitli dillerde ve çeşitli yazı şekilleriyle çalışmalarında bulunurken, Çerkeslerin bunun dışında tutulmaları söz konusu olmamalıdır.

3) Başlangıçta kiril harfleri yadırganabilir, fakat ufak bir çalışma bu alfabenin pek zor olmadığını kanıtlayacaktır.

Bütün bunlardan sonra kiril alfabesinin dışında yeni bir lâtin alfabesinin düzenlenmesinin bizce büyük sakıncaları şunlardır: Türkiye'de lâtin harfleri ile bir yazışmaya girişilse bile bu sistem Suriye, Ürdün, İsrail'de yaşayan ve kirille öğrenime geçmiş ve geçmekte olan Çerkesler

tarafından benimsenmeyecektir. Bu arada Avrupa'da, özellikle Almanya'da kiril harfleriyle yazışmalar başlamış bulunmaktadır. Yakında İsrail'de ilkokullar kiril harfleriyle öğrenime başlayacaktır. Ürdün (Amman) de ise kiril harfleriyle, Çerkesçe öğrenim yapan bir okul açılmış bulunmaktadır.

Türkiye'de lâtin alfabesi ile yeni bir yazışmaya girişmenin en büyük sakıncası da Kafkasya'da kirille yazılmış eserlerin okunabilme olanığının ortadan kalkması onlarla olan kültürel ilişkilerin kesilmesi tehlikesidir. Ayrıca Türkiye'de lâtin alfabesi ile yazılacak eserleri oluşturacak ne bir kuruluş, ne de bir kadro bulunmamaktadır. Diğer yandan Türkiye'de lâtin alfabesi ile yazışma tezinin ortaya atılması yalnız Adıge ve Abhazlar tarafından ileri sürülmektedir. Oysa böyle bir durumda karşımıza yeni sorunlar çıkacaktır. Bilindiği gibi Türkiye'de Adıge ve Abhazlar dışında Asetin, Çeçen, Lezgi gibi Çerkes dalları bulunmaktadır. Bu diller içinde ayrı ayrı alfabe yapmak gereği ortaya çıkacaktır. Oysa bütün bu dallar Kafkasya'da tümüyle tek bir alfabe sistemi -kiril- ile öğretim görmekteydiler. Bütün bunlardan sonra Türkiye'de kiril alfabesi dışında bir alfabe sistemi düşünmek bizce çok yanlış ve gerçekleştirilmesi olanaksız bir tutumdur. Bu düşüncede olan aydınlarımızı uyarırız.

TÜRKİYE ÇERKESLERİ

(Geçen sayıdan devam)

AYDEMİR İ.

Kafkasya Kültürel Dergisi, Türkiye'de ki 67 ilden 40 tanesini kapsayan Çerkesler üzerine çalışmasını tamamlamış bulunmaktadır. Kuzey Kafkasya asıllı insanların tümü için kullandığımız «Çerkes» adı altında Türkiye'de kendi anadillerini konuşanlar aşağıda gösterilmektedir.

Olanaklarımız dahilinde de saptayabildiğimize göre bu 40 ilin köylerinde Çerkes dillerinde konuşan insanların sayısı yaklaşık olarak 240.000 in üzerinde bir sayı vermektedir: 180.000 Adıge, 31.000 Abaza, 9.000 Çeçen, 9.000 Asetin (Kuşha), 4.000 Karaçay-Balkar, 3.300 Lezgi, 2.000 Dağıstanlı (Avar, Dargi vb.), 1.700 Kumuk ve 221 Nogay.

Köyler üzerine bulduğumuz bu 240.000 sayısı üzerinde bir kaç yünden durmakta yarar vardır:

A) 1950 yıllarından bu yana Çerkesler tek tek, yada toptan olmak üzere köylerini bırakıp kentlere yerleşmeye başlamışlardır. Çerkes köy-

lerini Çerkes olmayan gruplara toptan bırakıp kente göçetme olgusu Türkiye'de olmakta gelen köyden kente göçün ayrı bir bölümünü oluşturmaktadır. Yani Çerkes köylerinde ki boşluk, Çerkes olmayanlarca doldurulmaktadır. Türkiye'de başka topluluklar adına örneği görülmeyen bu durumun nedeni Çerkeslerin başka geleneklere sahip olan kimselerle aynı köyde barınmakta güçlük çekmeleri ve bu köylere dışarıdan gelen grup ve göçmenlerin yerleştirilmesidir.

B) Araştırma konusu 40 ilin köylerini verebildik. Saptayamadıklarımız çoktur. Bunu okuyucu mektuplarından öğrenmekteyiz. Örneğin Bolu ili'nin Akçakoca ilçesinde tümü Abaza olan 85 hanelik Esmahanım, 35 hanelik Dilâver ve 30 hanelik Davutağa köylerini son anda değerlendirebilme olanağını bulabildik. Muğla ili Abazaları ile Konya ili'nin Beyşehir ilçesi Çerkes köylerini saptayıp değerlendiremedik.

C) Bazı Çerkes köylerinde yaşlılar dışında Çerkesçe unutulmuytur. Böylesini de değerlendiremedik: Amasya'nın Kabaktepe, İğdelik, Kötüköy vb. de olduğu gibi.

D) Kente gitmeyip başka köylere verleşen Çerkes gruplarını da değerlendiremedik. Tüm bunlara neden, olanaklarımızın elvermemesidir. Ayrıca Kafkas Kültür Derneklerinin araştırmacı çalışmalara yeterince eğilmiş olmaması bu nedenler arasında sayılabilir.

Türk İstatistiğine göre 1955 de Çerkesçeyi anadili 80.000, ikinci dili 72.000 olmak üzere 150.000 kişi konuşmaktaydı. Bu sayı 1960 istatistiğine göre 63.000 anadili ve 56.000 ikinci dil olarak 119.000'e düşmüştür. 119 bin sayısı kent ve köy tüm Türkiye'de 1960 da Çerkesceyi konuşanlar için verilmiştir ama 180.000 Adıgece konuşanı biz sırf köylerin bir kısmı adına saptamış bulunmaktayız. Değerlendirmemiz de 1960 nüfus sayımlarına göredir. Biz Abazaca konuşanları yalnızca köyler üzerinde 31.000 olarak saptadık. Oysa 1960 Türk istatistiğine göre Abazacayı Türkiye'de anadili olarak 4.000, ikinci dil olarak da 4.000 olmak üzere 8.000 kişi konuşmaktadır (bk.1963 Türkiye İstatistik Yıllığı, No: 490, sayfa: 63). Araştırmamız - Abazacayı da konuşan Brakeyler bile katılmadan - Abazacayı Bolu İli köylerinde 9.116 ve Sakarya ili köylerinde 8.720 kişinin konuştuğunu saptamıştır.

Türkiye'de Hıristiyan gruplarından sonra en çok kentleşme gösteren topluluk Çerkeslerdir. Çerkes çoğunluğu bugün kentlerdedir. Asıl Çerkes nüfusu gerçeğe en yakın olmak üzere Çerkes köylerinin tam olarak saptanmasından sonra nüfus oynamalarının en az olduğu 1927, 1935, 1940 ve 1945 sayımlarının değerlendirilmesiyle bulunabilir. Böylesine bilimsel bir çalışma gerçekten gerekmektedir.

Türkiye'de 750 kadar Çerkes köyü bulunmaktadır.

Türkiye'de ki köyler üzerine bulunan 241.075 sayısı asla tüm köylü nüfusunun tamamı sanılmamalıdır. Bu sayı 40 ilde saptayabildiğimiz ve bilebildiğimiz sayıdır. Yani varolan nüfusun ancak bir kesimidir. Asıl sayı 241.000 sayısından çok fazladır. Köy sayımı üzerine 1960, 1965 istatistiklerinden yararlanılmıştır. Ancak değerlendirmelerde günümüz de ki durum, yani 1970'lerde anılan köylerde bulunan Çerkes oranı esas alınmıştır. Bu arada, köyden kente göçü sürdürdüğünü de unutmamalıdır. Ayrıca, 1950 yıllarından sonra hız kazanan Çerkes köyüne dışarıdan gelip yerleşme durumunda şimdilerde azalma olmuştur. Bunun bir çok nedenleri arasında toprağın pahalılaşması, halkın kendi geleceğinin bu yoldan tehlike altına girdiğini kavraması, ayrı gelenekten gruplarla toplumsal ve ekonomik çatışmaların artması, en son olarak Çerkes olmayan yerli komşu köylerin dış göçlerden rahatsızlık duymaya başlamaları sayılabilir. Örneğin aynı bölgede bulunan bir Çerkes ve yerli Türk köyü arasında çatışma durumu görülmemekte fakat, bunlara katılan üçüncü grup çatışma doğurmaktadır çoğu kez. Ayrıca Almanya'ya gidiimesi, gençlerin köylü yaşantısını istememesi gibi nedenlerde sayılabilir.

ADIĞE LEHÇELERİNİN YAYILIŞI : Köyler üzerine şimdilik saptayabildiğimiz 241.000 nüfusun 181.000'i, daha başka bir deyimle % 75 kadarı Adıge dilini kullanmaktadır. Geriye kalan 60.000 kişi içerisinde önemli bir bölümde Adıgeceyi anadili ölçüsünde bilmektedir. Peki Adıge lehçelerini konuşanlar yada Adıge boyları nasıl dağılmaktadır? Bu soruyu cevaplandırmak bir kaç bakımdan güçtür. Örneğin Kabardey lehçesi ile Kvaxe (K'yah) lehçelerini konuşanları ayırmak kolaydır. Ama ikincisini konuşanları ayırmak güçtür. Çünkü bir köyde bir kaç Abdzah, Şapsığ ve Vubih ailesini bir arada bulabiliriz. Ayrıca, örneğin Bolu ve Sakarya illerinde bütün Adıgeler ortak bir Şapsığ lehçesinde konuşmaya başlamışlardır. Ayrıca Vubih dili yokolarak yerine çoğunlukla Şapsığ, azınlıkla da Abdzah lehçesine bırakmıştır. Bu nedenle, çok genel olarak Adıgecenin lehçeleri, bugün için sırasıyla Şapsığ ve Kabardey lehçelerinde toplanmıştır. Sapa yerler dışında, diğer lehçeler, bu ikisinin etkisi altındadır. Ayrıca, 1908 Meşrutiyet Devrimi üzerine «Göçmen Adıge Edebiyatı» bu iki lehçe üzerinden düzenlenmiş ve çalışmalar ona göre yürütülmüştür.

İliere göre Çerkes köy nüfusu :

İli	Adıge	Abaza	Çeçen	Asetin
Adana	2.254	200		
Afyon	1.455			
Amasya	4.073	60		
Ankara	801			
Antalya	884			
Aydın	4.672			
Balıkesir	18.592			
Bilecik	2.362	678		
Bitlis	603			487
Bolu	10.351	9.116		
Burdur	887			
Bursa	5.458	1.408		
Niğde	350			
Çanakkale	6.082			
Çorum	8.002	484		
Denizli	110			
Erzurum			60	150
Eskişehir	4.366	1.131		
Gümüşane	513			
İstanbul	543	1.250		
İzmir	1.577			
Hatay	600			
Kars				4.330
Kavseri	20.072	1.652	250	200
Kırşehir	500			
Kocaeli	3.169			
Konya	2.436			
Kütahya	560	467		
Manisa	490	142		
Maras	4.379		930	
Mardin			3.000	
Mersin	257			
Mus			1.961	1.440
Sakarva	7.672	8.720		
Samsun	31.738	1.593		
Sivas	3.056	1.517	2.356	272
Sinop	7.317	797		
Tokat	23.425			438
Yozgat	2.561	1.288	316	1.626
Yekûn	181.567	30.503	8.998	8.943

Karaçay					
Balkar	Lezgi	Dağıstan	Kumuk	Nog.	Topl.
					2.579
					1.455
					4.133
					801
					884
					4.672
	935	547			20.074
					3.046
					1.090
					19.467
					887
					6.866
					356
			242		6.324
				221	8.707
		942			1.052
					210
1.081					6.578
					513
120	528	225			2.666
					1.577
					600
	300				4.630
65					22.239
					506
					3.169
2.000					4.436
					1.027
					632
	283				5.592
					3.000
					257
	351				3.752
					16.392
					32.831
	208		654		8.065
					8.114
651	552	252	807		26.225
					5.791
3.917	3.257	1.966	1.703	221	241.075

İli	Abdzah	Şapsığ	Kabardey	Vubih	Bjedug
Adana	529	376	1.013	336	
Afyon	603	852			
Amasya	2197	850			
Ankara	265	78	183		
Antalya	884				
Aydın		4.672			
Balıkesir	5.165	6.678	1.006	5.743	
Bilecik	1.777	300			
Bitlis		603			
Bolu	1.505	6.503		1.024	
Burdur		887			
Bursa	2.579	2.463	379		
Çanakkale :					6.082
Çorum :	3.962	1.591	881		
Denizli :		110			
Eskişehir :	1.845	672	1.849		
Gümüşane :	513				
İstanbul	543				
İzmir		1.577			
Hatay :	600				
Kayseri :	1.096		14.111		
Kırşehir :					
Kocaeli :	3.013			156	
Konya :	2.186		250		
Kütahya :	260	300			
Manisa :		490			
Maraş	2.084		2.295		
Mersin :	350		257		
Niğde :					
Sakarya :	1.200			949	
Samsun :	17.321	4.061	247	861	
Sivas :		12.519	3.056		
Sinop :	5.832	1.485			
Tokat :	16.038		7.337		
Yozgat :	578	1.968	15		
Toplam :	72.875	49.035	32.879	9.069	6.082

Hatikuay	Besleney	Brakey	Mehoş	Kemguy	Toplam
					2.245
					1.455
	1.026				4.073
	265				801
					884
					4.672
					18.592
		285			2.362
					603
379	302			638	10.351
					887
					5.458
	1.568				6.082
					8.002
					110
					4.366
					513
					543
					1.577
					600
4.865					20.072
	500				500
					3.165
					2.436
					560
					490
					4.379
					257
	379	1.084			356
			290		7.672
					31.238
					3.056
					7.317
					23.425
					2.561
5.244	4.040	1.369	290	638	181.567

Adıge boylarından **72.000 Abdzah**, sırasıyla en çok Samsun (17 bin), Tokat (16.000), Sinop (5800) ve Balıkesir (5.200) illerindedir. **49.000 Şapsıg** da Samsun (12.500), Balıkesir (6.700) Bolu (6.500), Aydın (4.700) ve Sakarya (4.000) illerinde yoğunudur. Şimdi Şapsıg-Abdzah lehçesini kullanan **9.000 Vubih** ise Balıkesir (5.700), Bolu (1.000), Sakarya (1.000) ve Samsun (900) dadır. Bunlardan başka **6.000 Bjedug**'un tümü Çanakkale'nin Biga ilçesinde, **5.300 Hatikuay** da Kayseri (4.900) ve Bolu (400) illerindedir. Bolu'nun Düzce ilçesinde ki **638 K'emguy** (ki «Adıge Özerk Bölgesi»nin edebiyat dili K'emguy lehçesidir) ve Samsun'daki **240 M'hoş** ile birlikte Adıge dilinin **batı kolu (K'yah) lehçelerini** konuşan Adıgelerin tümü **142.000** dir.

Adıge dilinin **doğu kolu lehçelerini** konuşan **37.000 Adıgeden 33.000 Kabardey** Kayseri (14.000), Tokat (7.300) ve Sivas (3.000) illerinde; **4.000 Besleney** Çorum (1600) ve Amasya (1.000) illerinde en fazladır.

180 bin Adıgece konuşan köylünün yanbaşıda **1.369 Brakey** Sakarya (1.084) ve Bilecik (285) illerinde olup hem de Abazaca konuşurlar. Türkiye'de, köyde ki **31.000 Abaza'nın** Bolu (9.100) ve Sakarya (8.700) illerindekilerle birlikte batı illerinde ki çoğunluğu **Abhaz lehçesini** (ki Abhazy'a'nın edebiyat dilidir), doğu illerinde ki azınlığı da **Abaza lehçesini** («Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi»nde ki Abaza edebiyat dilidir) kullanılır.

ÇERKES NÜFUSUNUN BÖLGESEL YAYILIŞI VE YOĞUNLUĞU :

Çerkesler üç büyük bölgede yoğun olarak yayılmışlardır :

I) Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Eskişehir, İstanbul, Kocaeli Sakarya ve Bolu illeri. Bu illerde 84.476 Çerkes köylüsü saptanmış olup bunun **58.595 kadarı Adıge, 22.303 üde Abhazdır**. Bu yörede sınırdaş Biga, Gönen, Manyas, Susurluk, Bandırma, Erdek, Karacabey ve M. Kemal Paşa ilçelerinde en yoğun Adıge nüfus oranı vardır. Aynı nüfus yoğunluğu Türkiye'de başka hiç bir bölgede yoktur.

II) Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Yozgat ve Tokat illeri köylerinde 85.801 Çerkes olup bunun **76.616 sı Adıge, 4.222 kadarı Abaza, 2.000 ide Asetindir**.

Kentte bulunanları ile birlikte bu bölgede **122.000 Çerkes** vardır. Bu bölgede yalnız Turhal ilçesinde Çerkesler nüfusunun % 21 kadarna ulaşır.

III) Sivas, Kayseri, Maraş ve Adana illeri. Buralar köylerinde **38.473 Çerkes** olup bu sayı içersinde **29.761 Adıge, 3.369 Abaza, 3.536 Çeçen** bulunmaktadır. Bu üçüncü bölgede ki Çerkes sayısı kenttekilerle **74.000** dir. Diğer bölgelerde ki Çerkesler hem sayıca az ve hem de dağı-

nık yada birbiriyle ilişkisi olmayan küçük kümecikler durumundadır. Aydın (köy:4.700, hepsi 9.000), Ankara (merkez: 60.000), İzmir (merkezle 10.000), Konya (merkezle 12.000) vb.

Diğer Çerkes grupları: 9.000 Çeçen 'in 3.000'i Mardin'in Kızıltepe ilçe merkezinde kalanı da Sivas (2.400), Muş (2.000) ve Maraş (1.000) illerindedir. Muş ilinde ki Çerkeslerin çoğunluğu köyden Van Gölü kıyısında ki **Tatvan, Adilcevaz, Ahlat** ilçeleri merkezlerine göçetmiştir. Göçün ana nedeni göçebe aşiretlerin Çeçen köylerine yerleşmeleri ve ve onlarla doğan geçimsizliklerdir. **9.000 Asetin (Kuşha, Oset)'in** çoğu Kars (4.300), Yozgat (1.600) ve Muş (1.400) illerindedir. Karaçay-Balkarlar ise Konya (2.000), Eskişehir (saptanabileni 1.081) ve Tokat (650) illerindedir. Diğer küçük gruplar tablodan izlenebilir.

Bugün Türkiye'nin Çerkes bulunmayan hemen hiçbir kenti ve büyükçe kasabası yoktur. Ayrıca Çerkes olup anadilini unutanlar da yüksek bir sayıya ulaşmaktadır. Biz tüm bunları, daha sonraki araştırmalarımıza bırakarak şimdilik 40 ilde ki Çerkes nüfusunu vermekle yetineceğiz:

Adana	:	13.000	İzmir	:	10.000
Afyon	:	4.000	Kars	:	5.000
Amasya	:	6.000	Kayseri	:	35.000
Ankara	:	60.000	Kırşehir	:	1.000
Antalya	:	1.400	Kocaeli	:	15.000
Aydın	:	9.000	Konya	:	12.000
Balıkesir	:	35.000	Kütahya	:	3.000
Bilecik	:	4.500	Manisa	:	2.000
Bitlis	:	2.300	Maraş	:	9.000
Bolu	:	32.000	Mardin	:	3.000
Burdur	:	1.000	Mersin	:	0.500
Bursa	:	17.000	Muş	:	4.500
Çanakkale	:	10.000	Niğde	:	1.500
Çorum	:	16.000	Sakarya	:	35.000
Denizli	:	1.500	Samsun	:	51.000
Erzurum	:	2.000	Sivas	:	17.000
Eskişehir	:	14.000	Sinop	:	10.000
Gaziantep	:	1.000	Tokat	:	33.000
Gümüşhane	:	1.000	Yozgat	:	7.000
Hatay	:	1.500	Toplam	:	587.500
İstanbul	:	103.000			

Not : En son değerlendirme olarak burada ki il merkezlerinde ki sayılar geçerlidir. Her çeşit eleştiri ve tamamlayıcı bilgilerinizi bekliyoruz. Saygılarımızla.